

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
EDUKOLOGIJOS FAKULTETAS
PSICHOLOGIJOS KATEDRA

Vitalija Daugėlienė
Edukologijos magistrantūros studentė

**PAAUGLIŲ KONFLIKTŲ SPRENDIMO BŪDAI IR SUBJEKTYVUS
SOCIALINĖS ADAPTACIJOS VERTINIMAS**

Magistro darbas

Darbo konsultantės:
soc. m.dr. doc. E. P. Zambacevičienė
lekt. V. Dabkevičienė

Šiauliai, 2010 m.

Darbas originalus.....Vitalija Daugėlienė

Santrauka

Tyrimo objektas: Paauglių konfliktų sprendimo būdai ir subjektyvi socialinė adaptacija bei jų sąsajos.

Temos aktualumas. Paauglių socializacija ir tarpusavio konfliktai – aktuali tema. Socializacijos sunkumai dažniausiai atsiskleidžia paauglystėje ir pasireiškia paauglio nesugebėjimu prisitaikyti prie mokyklos reikalavimų. Sėkminga socializacija neįmanoma, nežinant konfliktų sprendimo būdų, neišmokus mažinti agresyvumo, valdyti pykčio. Adaptacijos mokykloje sunkumai yra viena iš pagrindinių priežasčių, darančių įtaką paauglio apsisprendimui išeiti iš mokyklos jos nebaigus. Šis apsisprendimas gali nulemti tolimesnį asocialų paauglio gyvenimą.

Tyrimo tikslas: Atskleisti moksleivių adaptacijos bei konfliktų sprendimo būdų sąsajas.

Tyrimo metodai:

1. Teoriniai: mokslinės literatūros pagal pasirinktą darbo temą analizė taikyta apžvelgiant adaptacijos sampratą bei ištakas, konfliktų sprendimo būdus.
2. Empiriniai: anketinė 9 klasės moksleivių apklausa, tiriant paauglių adaptacijos klasės kolektyve bei konfliktų sprendimo strategijos pasirinkimą, taip pat jų tarpusavio sąsajas.
3. Statistiniai: statistinė empirinių duomenų analizė (faktorinė analizė, Pirsono koreliacijos koef.), atlikta SPSS (Statistical Package for the Social Sciences) ir Microsoft Excel kompiuterinėmis duomenų apdorojimo programomis.

Tyrimo hipotezė : paauglių adaptyvumą ir konfliktų sprendimo būdų pasirinkimą lemia socialiniai gebėjimai bei asmeninės savybės, agresyviau sprendžiantys konfliktus paaugliai yra prastai adaptuoti.

Pagrindinės išvados:

1. Tyrimo metu nustatyta, mokyklose vyrauja vidutinis bei geresnis nei vidutinis adaptacijos lygmuo. Merginos bei vyresnio amžiaus moksleiviai yra labiau patenkinti savo socialiniais santykiais, savo draugų kiekiu, jų palaikymu. Nedidelė dalis moksleivių jaučiasi nesuprasti savo bendraamžių. Geriausiai savo savijautą kolektyve įvertino gimnazijos moksleiviai, nors jie šiais mokslo metais ir keitė mokyklą.
2. Tiriant nustatyta, jog 9 klasės moksleiviai konfliktuose dažniausiai naudoja konkuruojančią (29 proc.) ir priešingos krypties – prisitaikymo (25 proc.) strategijas. Mažiausiai

- populiarumo susilaukė vengiantis (13 proc.) ir kompromisinis (16 proc.) konfliktų sprendimo būdai.
3. Paauglių demografiniai duomenys turi įtakos konfliktų sprendimui. Vaikinai mažiausiai renkasi bendradarbiavimo būdą (8 proc.), žymiai daugiau - konkurencinį (25 proc.) arba jo priešingybę – vengiantį (31 proc.) konfliktų sprendimo būdą. merginos dažniausiai rinkosi konkuruojantį (30 proc.) arba prisitaikantį (30 proc.) konflikto sprendimo būdą. Jauniausieji paaugliai yra labiausiai linkę tarpusavyje konkuruoti 57 proc., tuo tarpu šešiolikmečių populiariausias sprendimo būdas yra bendradarbiavimas (28 proc.) (šio varianto nepasirinko nei vienas keturiolikmetis), taip pat jų tarpe populiariesni kompromisinis (27) ir prisitaikantis (21) konfliktų sprendimo būdai.
  4. Nustatyta, jog geriausiai klasės kolektyvo ryšiais patenkinti moksleiviai naudoja konstruktyviausią konfliktų sprendimo strategiją – bendradarbiavimą, tuo tarpu mažiausiai patenkinti savo socialiniais ryšiais – naudoja spaudimo kitiems kolektyvo nariams būdą. Šiuo tyrimu negalima nustatyti priežastingumo ryšių – ar moksleiviai blogiau priimami bendraamžių dėl didesnio konfliktiškumo, polinkio agresyviau spręsti konfliktus, ar atvirksčiai, konfliktai sprendžiami agresyviai, nes nepopuliarių paauglių interesai yra kitų bendramokslų ignoruojami, į jų poreikius ir norus neatsižvelgiama. Galima prielaida, jog asmeninės savybės, trukdančios adaptuotis klasės kolektyve, taip pat trukdo ir konfliktų pozityvų sprendimą.

Raktiniai žodžiai: paaugliai; adaptacija, socializacija, konfliktas, konfliktų sprendimo strategijos.

ADOLESCENT CONFLICT RESOLUTION TECHNIQUES AND SUBJECTIVE EVALUATION OF SOCIAL ADAPTATION

Vitalija Daugeliene

Summary

Thread subject: Children in conflict resolution methods and subjective adaptation of peers in a team of subjective evaluation interface

Relevance of the topic. Adolescent socialization and peer conflicts - a real problem for Lithuanian society. Socialization problems often occur in adolescence and reveal adolescent inability to adapt to school requirements. Successful socialization is impossible without the knowledge of conflict resolution techniques, learning how to reduce aggression, anger management. The adaptation problems at school is one of the main reasons influencing the adolescent's decision whether to leave school early. This determination may lead to further antisocial adolescent's life.

The aim: to reveal the students' adaptation, and conflict resolution in the links

Test methods:

1st Theory: the scientific literature by the chosen theme applied to the analysis and review of the origins of the concept of adaptation, conflict resolution techniques.

2nd Empirical: questionnaire survey of pupils in class 9, studying adolescent adaptation in class team and conflict resolution strategies and choices, as well as their inter-linkages.

Hypothesis: adolescent adaptability, and conflict resolution in choice of social skills and personal characteristics of aggressive adolescents in conflict resolution is less adapted.

Key findings include:

The study showed a moderate and a better than average adjustment. Girls and older students are more satisfied with their social relations, the respondents are satisfied with their friends and quantity of their support, but many students feel misunderstood part of its peers. The

best assessment of his team being Gymnasium, although they have changed this school year, school is not a high risk factor.

A study found, that ninth class students conflicts are mainly using competition resolution method (29 percent) and in the opposite direction - adjustment (25 percent) strategy. The least popular evasive received (13 percent) and compromise (16 percent) conflict resolution methods.

Teen demographics have an impact on conflict resolution. Boys meet at least the way cooperation (8 percent.), much more - competitive (25 percent), or its opposite - evasive (31 percent) conflict resolution. Girls often met in competition (30 percent.) or adapted (30 percent) solution to the conflict. Youngest teens are most likely to compete with each other-57 percent, while year-olds is the most popular solution is cooperation (28 percent). (This option was not chosen over one fourteen aged), as well as among the more popular a compromise (27) and adaptive (21) conflict resolution techniques .

Found that the best class of students to meet the communications team using most constructive conflict strategy - cooperation, while the least satisfied with their social relationships - use the pressure of other members of the team approach. This study can not establish causation - whether the student shall be worse than their peers on more conflictness, aggressive tendency to resolve conflicts, or vice versa, conflicts are solved in an aggressive, unpopular adolescents, because the interests of other fellow ignored their needs and wishes taken into account. Can be assumed that the personal characteristics that hinder adaptation class team, and also prevents conflicts in a positive decision.

Key words: adolescents, socialization, conflict resolution strategies

Turinys

Santrauka.....	2
Summary.....	4
Įvadas.....	7
1. PAUGLIŲ KONFLIKTŲ, JŲ SPRENDIMO BŪDŲ, SOCIALINĖS ADAPTACIJOS TEORINIS PAGRINDIMAS.....	11
1.1. Konfliktai paauglių tarpe ir jų sprendimas.....	11
1.1.1. Konflikto samprata	11
1.1.2. Tarpasmeninių konfliktų sprendimas	13
1.1.3. Konfliktų ypatumai paauglystėje	15
1.2. Socialinė adaptacija ir socializacija paauglystėje.....	18
1.2.1. Adaptacijos samprata	18
1.2.2. Adaptaciją paauglystėje lemiantys veiksniai.....	20
1.2.3. Paauglio savimonė ir adaptacija.....	25
1.2.4 Paauglių socializacija	27
1.2.5 Adaptacija naujoje mokykloje	32
2. PAAUGLIŲ KONFLIKTŲ SPRENDIMO BŪDŲ IR SUBJEKTYVIOS SOCIALINĖS ADAPTACIJOS TYRIMAS.....	35
2.1. Paauglių konfliktų sprendimo būdų tyrimas.....	35
2.1.1. Tyrimo metodika ir organizavimas	35
2.1.2. Tyrimo rezultatų analizė	35
2.2. Subjektyvios socialinės adaptacijos tyrimas.....	41
2.2.1. Tyrimo metodika ir organizavimas	42
2.2.2. Tyrimo rezultatų analizė	42
2.3. Mokinių konfliktų įveikos strategijų taikymo ir pasitenkinimo socialiniais santykiais sąsajos	47
Išvados	49
Rekomendacijos	51
Literatūra	53
Priedai	56

IVADAS

Temos aktualumas. Tiek socialinės, tiek ekonominės permainos sąlygoja kiekvieno žmogaus gyvenimą, ypatingą poveikį darydamos pažeidžiamiausiems visuomenės sluoksniams. Vienas iš jų - paaugliai. Pastaraisiais metais plačiai nuskambėję atvejai apie paauglių bendraamžių grupių įvykdytus nusikaltimus skatina suvokti jų priežastis, sąsajas su paauglių asmenybėmis, galimybes išvengti tokių nusikaltimų. Paauglių socializacija ir tarpusavio konfliktai – aktuali tema.

Socializacijos sunkumai dažniausiai atsiskleidžia paauglystėje ir pasireiškia paauglio nesugebėjimu prisitaikyti prie mokyklos reikalavimų. Pagrindiniai rodikliai - moksleivio nepažangumas, pamokų nelankymas, narkotikų, alkoholio vartojimas, nusikalstamas elgesys. Lietuvoje faktai, susiję su šiais rodikliais yra grėsmingi. Nuo 1987 iki 1997 metų aukštesnėse klasėse didėjo procentas alkoholi vartojančių mokinių: dešimtokų padaugėjo 17,6% vienuoliktokų — 13,5% dvyliktokų — 8,6%. Nepilnamečių nusikalstamumas 2000 metais padidėjo 13,2 % palyginti su 1999 metais (Lietuvos ekonominė ir socialinė raida, 2000). Sėkminga socializacija neįmanoma, nežinant konfliktų sprendimo būdų, neišmokus mažinti agresyvumo, valdyti pykčio.

Adaptacijos mokykloje sunkumai yra viena iš pagrindinių priežasčių, darančių įtaką paauglio apsisprendimui išeiti iš mokyklos jos nebaigus. Manoma, kad dažnai moksleivis palieka mokyklą nebaigęs jos ne todėl, kad yra negabus, o todėl, kad nesugeba toje mokykloje adaptuotis (Bukšnytė, 2006). Mokyklinė dezadaptacija yra susijusi su paauglio tolimesniu galimu asocialumu – narkotikų, alkoholio vartojimu, nusikalstamu gyvenimo būdu.

Adaptacija būdinga daugeliui gyvenimo sričių, tačiau dažniausiai analizuojamas gamtos ir socialinių mokslų sferose. Terminai *išlikimas*, *norma*, *savireguliacijos sistema* ir kt., suvokiant adaptacijos esmę, panašų turinį įgauna tiek gamtos, tiek visuomeninių mokslų srityse.

Konfliktų sprendimas mokykloje ypač aktualus, nes sparti socialinio ir ekonominio gyvenimo kaita, pamatinių vertybių devalvacija lemia daugybę prieštarų šeimos, visuomenės ir mokyklos gyvenime. Mokyklos, klasės kolektyvas gali būti primoji vieta, kur pozityviai socializuojasi paauglys, mokosi spręsti iškilusius konfliktus, drauge tai vieta, kurioje aktyviai veikia pedagogai, padėdami paaugliams bręsti bei moderuodami tarpusavio nesutarimus.

Kiekvienam žmogui yra pravartu žinoti, kokį konfliktų sprendimo stilių jis naudoja, kai atsiduria konfliktinėje situacijoje. Tada žinotume, kaip tinkamiausiai spręsti konfliktus ir ką daryti, kad konflikto baigtis nebūtų labai skausminga nei vienai konfliktuojančiai pusei.

Temos naujumas. Lietuvoje nėra nagrinėtos paauglių konfliktų ir adaptacijos sąsajos. Paauglių adaptacijos problemos daugiausia nagrinėjama mokyklos ir jos reikalavimų kontekste, bei paauglių ir jų tėvų konfliktiniai santykiai. Mažai nagrinėta paauglių adaptacija kolektyve, asmeninių santykių dinamika. Konfliktų tyrimai - tik pavienės iniciatyvos. Kokie konfliktai vyrauja paauglių grupėse ir mokykloje, kokios jų kilimo priežastys, kokias sprendimo strategijas taiko konfliktuojantys - beveik netyrinėta. Šiuo klausimu daugiausia domėjosi dr. G. Čiuladienė, apgynusi disertaciją „Paauglių konfliktai ir jų sprendimo pedagoginės strategijos“ (2008 metais), bei M. Barkauskaitė (2001). Konfliktus yra aprašę J. Lakis ir kt., (1996); Jacikevičienė (1997); Litvinienė (1997) ; Palujanskienė ir Uzdila (2004). Adaptacijos įtaka paauglio asmenybei yra neabejotina, tačiau nėra tirtos sąsajos su konfliktais, skaitant mokslinę literatūrą neteko rasti duomenų apie vidinių paauglio konfliktų sąsajas su tarpasmeninių konfliktų sprendimų strategijos pasirinkimu bei tapatybės raida, taip pat vidinių konfliktų ir adaptacijos sąsajas, tuo tarpu dauguma autorių teigia, jog išoriniai konfliktai – vidinių konfliktų išdava ir atspindys.

Problema. Atsižvelgus į tai, tyrimo objektu pasirinkti vyresniųjų paauglių (IX klasės mokinių) konfliktų su klasės draugais sprendimo strategijos ir jų ryšys su moksleivių adaptacija. Kyla klausimas, ar tarp šių dviejų fenomenų iš tikrųjų egzistuoja koks nors ryšys. Tiek adaptacija, tiek konfliktų sprendimo strategijų pasirinkimas atsiremia į asmens socialinius gebėjimus. Jei jie neišlavinti, paauglystės amžiuje, kartu su identiteto kaita, iškyla sunkumai adaptuotis bendraamžių kolektyve, šis faktorius toliau įtakoja socializacijos sunkumus vėlesniame amžiuje. Konfliktai gali tapti pozityviu faktoriumi asmenybės raidai ir adaptacijai, tačiau tam jie turi būti pozityviai išspręsti, kitu atveju konfliktai įtakoja atstūmimą kolektyve.

Tyrimo objektas: Paauglių konfliktų sprendimo būdai ir subjektyvi adaptacija bei jų sąsajos.

Darbo tikslas. Analizuoti moksleivių adaptaciją bei konfliktų sprendimo būdus ir jų sąsajas.

Darbo uždaviniai:

1. Apžvelgti mokslinę literatūrą paauglių socialinės adaptacijos ir konfliktų sprendimo tema;

2. Įvertinti paauglių konfliktų sprendimo strategijų pasirinkimo dažnumą bei priklausomybę nuo paauglių lyties, amžiaus, mokyklos tipo, paauglio klasės kolektyvo pasikeitimo tiriamaisiais mokslo metais;
3. Apklaustos būdu nustatyti sąsajas tarp konfliktų sprendimo strategijų pasirinkimo ir subjektyvios socialinės adaptacijos, pasitenkinimo socialiniais ryšiais klasės kolektyve.

Tyrimo metodai:

Teoriniai: mokslinės literatūros pagal pasirinktą darbo temą analizė taikyta apžvelgiant adaptacijos sampratą bei ištakas, konfliktų sprendimo būdus.

Empiriniai: anketinė 9 klasės moksleivių apklausa, tiriant paauglių adaptacijos klasės kolektyve bei konfliktų sprendimo strategijos pasirinkimą.

Statistiniai: statistinė empirinių duomenų analizė (faktorinė analizė, Pirsono koreliacijos koef.), atlikta SPSS (Statistical Package for the Social Sciences) ir Microsoft Excel kompiuterinėmis duomenų apdorojimo programomis.

Tyrimo hipotezė. Remiantis mokslinės literatūros analize ir faktinės medžiagos preliminariais apibendrinimais teikiama, kad paauglių adaptyvumą ir konfliktų sprendimo būdų pasirinkimą lemia socialiniai gebėjimai bei asmeninės savybės, agresyviau sprendžiantys konfliktus paaugliai yra prastai adaptuoti.

Tyrimo imtis. Tyrime apklausti 134 Panevėžio miesto ir rajono moksleiviai: 12 Panevėžio rajono Berčiūnų pagrindinės mokyklos moksleivių, 67 Panevėžio V. Mikalausko menų mokyklos (pilnas klasių komplektas nuo 1 iki 12 klasės) bei 55 Panevėžio V. Žemkalnio gimnazijos mokiniai. Siekdami išsiaiškinti, kaip kinta moksleivių konfliktų sprendimo pobūdis keičiant mokyklą, klausėme ar jie šiais metais keitė mokyklą. Rezultatai pasidalino beveik per pusę – šiais mokslo metais keitė mokyklą 55 proc. apklaustųjų. Respondentų amžius – 14 metų (5 proc.), 15 metų (39 proc.) ir 16 metų (56 proc.). Moksleivių lytis – 73 proc. merginų, 27 proc. vaikinių.

Tyrimo etapai:

pirmajame etape buvo analizuojama psichologinė, pedagoginė literatūra, interneto duomenų bazės. Atitinkamos literatūros studijos leido tiksliau suformuluoti tyrimo problemą, tikslą ir uždavinius;

antrajame etape buvo atliktas tyrimas, kurio tikslas - nustatyti devintųjų klasių mokinių socialinės adaptacijos ypatumus, konfliktų sprendimo būdus bei jų sąsajas;

trečiajame etape buvo atlikta tyrimo duomenų analizė. Remiantis gautais rezultatais patikrinta darbo hipotezė, formuojamos išvados ir parengtos konkrečios rekomendacijos.

Darbo struktūra. Darbą sudaro įvadas, 2 skyriai, išvados, rekomendacijos, literatūros sąrašas, priedai. Darbe pateiktos 4 lentelės ir 11 paveikslų.

1. PAUGLIŲ KONFLIKTŲ, JŲ SPRENDIMO BŪDŲ, SOCIALINĖS ADAPTACIJOS TEORINIS PAGRINDIMAS

1.1. Konfliktai paauglių tarpe ir jų sprendimas

1.1.1. Konflikto samprata

Terminas konfliktas kilęs iš lotynų kalbos *conflictus* – susidūrimas.

Konfliktas – tai maždaug vieno stiprumo, bet priešingos krypties jėgų sąveika, nesuderinamų motyvų, interesų, nuomonių, nuotaikų susidūrimas, rimti nesutarimai, kurių metu žmogų užvaldo nemalonūs jausmai ir išgyvenimai. (Psichologijos žodynas, 1993).

Socialiniai psichologai konfliktu vadina suvokiamą veiksmų, tikslų ar idėjų nesuderinamumą (Myers, 2000). Tam tikrų reagavimo būdų mes išmokstame dar vaikystėje. Dažniausiai nueiname lengviausiu būdu: neieškome konstruktyvaus konfliktų sprendimo, o tik toliau konfliktuojame.

J. Kosiulis ir V. Barvydienė (2003) konfliktu vadina bendravimo sferos sandūrą, kilusią dėl žmonių prieštarų tikslų, elgesio, pakeliui į savo tikslus. Konflikto misija – atkurti, normalizuoti, o idealiau atveju pagerinti situaciją ar pašlijusius santykius.

Konflikto sąvoka mokslinėje literatūroje traktuojama labai įvairiai. Sociologinėje literatūroje galima išvelgti dvi jos sampratas. Viena vertus, konfliktu vadinami bet kurie nesutarimai tarp žmonių, žmonių grupių, kuriuose esama nesuderinamų ir prieštarų tikslų. „Konflikto“ sąvoka tada vartojama sinonimiškai su „konkurencijos“, „ginčo“, „debatų“, „derybų“, sąvokomis (Grolier Multi-media Encyclopedija, 1988). Kitų mokslininkų nuomone, konfliktas apibrėžiamas iškeliant būtiną jo struktūrinį komponentą - priešiška elgseną (Edelman, 1997; Baršauskienė, Janulevičiūtė, 1999; ir kt.).

Pagal tipus dažniausiai konfliktai skirstomi į vidinius (intrapsichinius) ir išorinius (interpsichinius). Dauguma autorių juos sieja. Edelman (1997) teigia, jog išoriniai konfliktai yra tiesioginis vidinių konfliktų atspindys.

Klasikinėje psichoanalizės teorijoje konfliktas laikomas nuolatiniu žmogaus gyvenimo elementu, S. Froido teigimu, asmenybės struktūrinės dalys – Id, Ego ir Superego nuolat tarpusavyje susiduria, pasmerkdamos žmogų nuolatinei vidinei destrukcijai. (Čiuladienė G. 2005). K. Horney baziniu (pirminiu) konfliktu mokslininkė mano esant vienu metu „veikiančius“ fundamentaliai priešingų krypčių link žmogaus, 2) nuo žmogaus ir 3) prieš žmogų susidūrimą. Taigi, anot mokslininkės, konfliktas – prieštaringų norų susidūrimas, „negebėjimas norėti ko nuoširdžiai“. Ji išskyrė tris vidinio konflikto raiškos formas:

- 1) santykių strategija prie žmonių, lemiamą bejėgiškumo suvokimu (konformizmas);
- 2) strategija prieš žmones, lemiamą priešiško jausmo jautumu (agresija);
- 3) strategija nuo žmonių, grindžiama izoliacijos noru (vengimas).

Almonaitienė ir kt. (2001) vidinius asmenybės konfliktus apibrėžia kaip aštirus negatyvius išgyvenimus, atsiradusius dėl užsitęsusių vidinių asmenybės struktūrų kovos ir atspindinčių prieštarigus ryšius su socialine aplinka. Psichologijos žodynas (1993) vidinius asmenybės konfliktus skirsto į motyvacinius (norų, priešybių, nepriimtinių alternatyvų), moralės (tarp noriu ir reikia), kognityvinius (žinių prieštaravimas), nerealizuoto noro (tarp noro ir tikrovės), vaidmenų (sunku suderinti kelis socialinius vaidmenis), adaptacinius (aplinkos reikalavimai ir žmogaus galimybės nesutampa) ir neadekvataus savęs vertinimo (didelių pretenzijų ir patiriamų nesėkmių).

Vidiniai konfliktai reiškiasi įvairiose sferose: kognityvinėje - Aš vaizdo prieštaravimu, žemesne saviverte, emocinėje sferoje - emocine įtampa, neigiamais išgyvenimais, elgesio sferoje - veiklos kokybės ir intensyvumo kritimu, pasitenkinimo veikla kritimu, negatyviu emocinio bendravimo fonu. Visi šie komponentai reiškiasi ir bendravimo sferoje – mažesnė savivertė didina priklausomybę nuo autoritetinių asmenų (paauglystėje – bendraamžių grupės), emocinė įtampa skatina konfliktiškumą. „Sutrikusi asmenybės adaptacija [...] yra laikomi integruotais visų trijų sferų rodikliais“ (Almonaitienė ir kt., 2001). Vidiniai asmenybės konfliktai pereina į išorę ir tampa tarpasmeninių konfliktų priežastimi.

Almonaitienė ir kt., (2001) aptarė konfliktiškų asmenybių tipus:

- Demonstratyvus tipas. Nori būti dėmesio centre, gerai „pasirodyti“. Jam nebūdingas racionalus elgesys, gerai prisitaiko prie įvairių aplinkybių. Kilus konfliktinėms situacijoms, jaučiasi gerai, lengvai įsivelia į paviršutiniškus konfliktus. Konfliktuodamas nesirenka vengimo strategijos.

- Rigidiškas tipas. Tiesmukiškas ir nelankstus, įtarus, būdinga paaukštinta savivertė. Iš aplinkinių nori paklusnumo, nuolatinio savo reikšmingumo patvirtinimo, garbinimo. Sunkiai priima aplinkinių žmonių požiūrius, nelinkęs skaitytis su kitų nuomonėmis. Nekritiškas sau, liguistai įžeidus.
- Nevaldomas tipas. Impulsyvus, nepakankamai save kontroliuojantis, nenuspėjamo elgesio. Dažnai agresyvus, iššaukiantis. Įsiau drinęs gali nebekreipti dėmesio į visuotinai priimtas bendravimo normas. Nesavikritiškas, nesėkmės atveju linkęs kaltinti kitus.
- Pedantiškas tipas. Sau ir kitiems kelia padidintus reikalavimus, skrupulingai atlieka savo darbą. Labai nerimastingas, jautrus aplinkinių pastaboms. Gali nutraukti ryšius su draugais vien todėl, kad jam pasirodė, jog jį įžeidė. Išoriškai stengiasi neparodyti savo emocinių išgyvenimų, nesugeba įvertinti realių grupės narių tarpusavio santykių.
- „Nekonfliktiškas“ tipas. Įtaigus, kiek nenuoseklus elgesio, prieštaringo vidinio pasaulio. Vertinimai - nenuoseklūs, priklausomas nuo aplinkinių nuomonės, dažnai - bevalis. Retai apmąsto savo poelgio padarinius, nesugeba analizuoti aplinkinių žmonių poelgių priežasčių.

Individualūs vaikų elgesio konfliktuose išaiškėja labai anksti, pasak K. Ignatavičienės ir D. Račelytės (2002), juos lemia socialiniai kognityviniai sugebėjimai, greit sužadinas ir lėtai slopinamas emociingumas, žemas tolerancijos frustracijai lygis, vaiko hiperaktyvumas didina konfliktų tikimybę ir nekonstruktyvius jo sprendimo būdus.

Kaip matome, vidiniai konfliktai daro tiesioginę įtaką išoriniams konfliktams ir apsunkina adaptaciją, neadaptyvių bei konfliktiškų asmenų bruožų apibūdinimas iš esmės sutampa, konfliktiški asmenys sunkiai adaptuojasi, laikui einant kaupiasi negatyvių socialinių santykių patirtis.

1.1.2. Tarpasmeninių konfliktų sprendimas

Tarpasmeniniai konfliktai sprendžiami keliais būdais, jų pasirinkimas priklauso nuo sąlygų ir santykių šeimoje, aplinkoje matomų sprendimo būdų, individualaus temperamento. Pasak K. Ignatavičienės ir D. Račelytės (2002, p. 59), „jeigu konfliktai sprendžiami konstruktyviai – padeda sukurti gilesnius, prasmingesnius santykius, o neigiamos destruktivių konfliktų pasekmės gali būti

pačios įvairiausios: prastesni pažymiai, pasitraukimas iš mokyklos, žemesnė savivertė, nepasitikėjimas savimi, įvaizdžio pablogėjimas“.

Almonaitienė (2001) išskiria penkias strategijas:

1. *Rungtyniavimas* (dar vadinama konkurencija, laimėti - pralaimėti). Pirmiausia stengiamasi patenkinti savus interesus, kitai pusei primetamas sau palankus sprendimas. Ši strategija retai atneša ilgalaikius rezultatus, kadangi pralaimėjusi viena pusė pradeda priešintis primestam sprendimui, sabotuoja jį. Pralaimėjęsysis gali atsisakyti bendradarbiauti.
2. *Prisitaikymas* (dar vadinama nuolaida, slopinimas). Priimama oponento pozicija, savi interesai neginami. Siekdami bet kokia kaina palaikyti gerus santykius su oponentu, nuneigiamas konflikto egzistavimas. Strategija tinkama tuo atveju, jei konfliktas nėra gilus, rimtas: neretai oponentas vertina tai, kad kita pusė neeskalavo konflikto ir palaikė draugiškus santykius; tokie konfliktai greitai užgesa patys. Nepatariama taikytis prie kito tada, jei oponentas visiškai to neįvertina, nori paversti prisitaikymą taisykle, neatsako geranoriškumu.
3. *Vengimas* (dar vadinama pasitraukimas, neveiklumas). Konflikto dalyviai nesiima jokių aktyvių veiksmų, neginamos savos teisės, su niekuo nesitariama dėl sprendimo. Iš konflikto pasitraukiama emociškai (pvz., tylima) arba fiziškai (pvz., išeinama iš patalpos). Tokiu būdu iš savęs atimama galimybė paveikti situacijos eigą.
4. *Kompromisas* - tai abipusės nuolaidos. Kartais šis konfliktų sprendimo būdas laikomas teisingiausiu. Tačiau ši strategija taikytina tik tada, kai oponentų interesai yra visiškai nesuderinami; kai sprendimo reikia rasti labai greitai; kai svarbiau yra išlaikyti bendravimo galimybę, negu pilnai apginti savo interesus. Pusinis sprendimas gana greitai ima nebetenkinti abiejų pusių ir jo imama nebesilaikyti.
5. *Bendradarbiavimas* (laimėti-laimėti). Ši strategija yra laikoma sėkmingiausia. Abi konfliktuojančios pusės aktyviai dalyvauja konflikto sprendime, gina savo interesus, atsižvelgia į oponento pageidavimus, randa abi puses tenkinantį sprendimą.

A. Palujanskienė ir J.V. Uzdila (2004) konstruktyviais vadina bendradarbiavimo ir kompromiso konfliktų sprendimo būdus, destruktiviais – laimėjimo, vengimo bei prisitaikymo būdus..

A. Suslavičius, remdamasis R. Blake ir J. Mouton pateikia kitokias konflikto sprendimo strategijas:

1. *Išorinis konflikto nuslopinimas.* Autoritetingas žmogus, valdžia (armija, policija, tėvas, auklėtojas) stabdo konfliktą. „Paklusimo valdžiai“ mechanizmas veikia tik tada, kai yra nusistovėjusi oficiali statusų hierarchija. Konflikto nuslopinimas nepašalina jo priežasčių. Kai konfliktas neišspręstas, lieka klausimų, kuriais partneriai negali efektyviai bendrauti.

2. *Konflikto užglostymas.* Tai nenoras spręsti konfliktą ir savo pozicijos atsisakymas. Sukuriama išorinės harmonijos iliuzija, tikrosios konflikto priežastys lieka neišspręstos.

3. *Konflikto vengimas.* Vengimas sukuria racionalumo iliuziją. Jis visai maskuojamas nuo savęs paties, tačiau vengimo strategija ne tik palieka neišspręstų problemų, bet ir pastiprina oponentą, sukelia jam pergalės įspūdį. Problemos vengimas ilgainiui gali tapti asmenybės bruožu, tipine reakcija, kliūtimi bendraujant.

4. *Kompromiso strategija.* Tai kelio vidurio strategija - kai kurių dalykų atsisakymas vardan susitarimo. Kompromiso strategija duoda galimybę tik iš dalies pašalinti konflikto priežastis.

5. *Konstruktivus konflikto sprendimas.* Konstruktivioji konflikto sprendimo strategija prasideda problemos pripažinimu ir baigiasi problemos išsprendimu.

Kaip matome, A. Suslavičius kompromiso strategiją skiria prie destruktivių konflikto sprendimo būdų, tuo tarpu Almonaitienė ir kt. – prie pozityvių.

1.1.3. Konfliktų ypatumai paauglystėje

Konfliktų kilimo, eigos bei sprendimų ypatumai skiriasi kiekviename laikotarpyje. Paauglystė išsiskiria konfliktų gausa. L. Bukšnytės duomenimis, kiekvienas paauglys per vieną dieną išsivelia į du konfliktus. Kaip pastebi dauguma mokslininkų, paauglystės laikotarpio konfliktai išsiskiria emociingumu bei taikomų sprendimo strategijų kaita, atsižvelgiant į konfliktuojančių pusių amžių, lytį, bei oponento padėtį paauglio atžvilgiu.

K. Ignatavičienė ir D. Račelytė (2002), remdamiesi Tezer ir Demir (2001), teigia, jog paauglystėje yra skirtumų tarp vaikinų ir merginų pasirenkamų konflikto sprendimo būdų. Paauglės mergaitės taiko įvairesnes konfliktų sprendimo strategijas negu berniukai, mergaičių geresni socialiniai įgūdžiai. Konfliktų sprendimo būdas nepriklauso nuo to, su kurios lyties atstovu konfliktas kilo. Tuo tarpu paaugliai vaikinai labiau linkę varžytis su vaikiniais ir vengia konfliktų

su mergaitėmis, jie dažniau nei merginos teigė taikantys prisitaikantį elgesio būdą, ir tai taikoma konfliktuose su abiejų lyčių atstovais.

Kaip teigia A. Palujanskienė ir J.V. Uzdila (2004), dauguma mokinių ieško kompromiso, antroje vietoje – konfliktų vengimo strategiją, trečioje – renkasi bendradarbiavimą. Mokslininkų atliktas tyrimas nustatė, jog konstruktyviai konfliktus sprendžia apie 70 proc. tirtų paauglių -77 proc. merginų ir 63 proc. vaikinų. Merginos siekia laimėti konfliktuose rečiau negu vaikinai, tuo tarpu vaikinai labiau trokšta laimėti, primesti savo nuomonę, patenkinti savo interesus. Merginos labiau linkusios nusileisti.: Noakes, M. A.; Rinaldi, Ch. M. (2006), nurodė, jog vyresni paaugliai nurodo naudojantys daugiau bendradarbiavimo strategijas nei jaunesni paaugliai, kurie patvirtino daugiau agresyvią taktiką. Merginos patvirtino turinčios daugiau susiliejančių konfliktų ir linkusios į konflikto mažinimo strategijas, o vaikinai turi daugiau konfliktų, susijusių su statusu, dominavimu.

Markovits H., St-Onge, M. J. (2009) nustatė, kad agresyvesnės konfliktų sprendimo strategijos yra būdingesnės jaunesniojo amžiaus paaugliams, kurie dažniau taiko šią strategiją su pažįstamais, nei su broliais ir seserimis, ir dar mažiau – su draugais, tai ypač liečia mergaites. Pastarosios konfliktuose yra mažiau agresyvios negu vaikinai, tačiau, A. Palujanskienė ir J.V. Uzdila (2004, p. 126) teigia, kad mergaičių agresija yra „didesnė netiesioginė „prieš daugelį kitų“, tai yra moterys nelinkusios ilgai pykti ant vieno, jos pyktį paskirsto daugeliui žmonių (projekcija) ir vengia su jais komunikuoti. Kitaip tariant, moterų agresija yra ne viena kuri nors dominuojanti emocija, o charakteris, pasireiškiantis irzlumu, niūrumu, uždarumu, įtarumu“. Pamename, jog šie bruožai buvo minimi tarp asmeninių savybių, kuriais, apibūdinami paaugliai, patiriantys sunkią adaptaciją arba išvis neprisitaikę mokykloje.

Kitas kraštutinis konfliktų sprendimo būdas – nusišalinimas, pasak Markovits H., St-Onge M. J. (2009), daugiau naudojamas vyresnių paauglių, vėlgi – labiau taikomas draugams, kiek mažiau – broliams ir seserims, ir mažiausiai – santykiuose su pažįstamais bendraamžiais. Tačiau kalbant apie „išgyvenimui reikalingas vertybes“ nuolaidžiavimas broliams ir seserims yra gerokai mažesnis nei esant situacijai, kai objektai, dėl kurių kyla konfliktai, nėra tuo metu reikalingi išgyvenimui. Šis pokytis yra didesnis nei santykiuose su draugais ar pažįstamais.

Shute, R., Charlton, K. (2006) patvirtina, jog draugystės, o ypač meilės ryšys pakeičia konkretaus paauglio konflikto sprendimo stereotipus, jis tokiu atveju renkasi kitokius konflikto sprendimo būdus.

Inesa Raukškaitė (2009) nustatė, jog VI – VIII klasių (paauglių) mokinių tarpe konfliktinės situacijos dažniausiai kyla dėl tarpusavio konkurencijos (35 proc.), kur vieni linkę dominuoti, o kiti - būti pasyvūs, bei dėl išvaizdos (42 proc.), kuri atspindi tendenciją vertinti žmogų pagal aprangą, drabužių brangumą, išskirtinumą. Tarp kita ko, dėl išvaizdos merginos dažniau įsivelia į konfliktus (55 proc.) nei vaikinai (38 proc.). Paauglių konfliktų priežasčių tyrimas rodė, jog konfliktai gali kilti tarp klasės „atstumtųjų“ ir mokykloje (ar klasėje) susidariusių grupių. 85 proc. merginų ir 50 proc. vaikinių mano, kad paauglių tarpe tokios grupės yra susidariusios (69 proc.), tai yra artimesnėse grupelėse esantys paaugliai konfliktuoja su kolektyvo izoliuotais nariais. Esin Tezer (2001) daro analogišką išvadą – mažiau populiarūs paaugliai gauna daugiau spaudimo iš savo bendraamžių, jų atžvilgiu konfliktai sprendžiami mažiau konstruktyviai, tuo tarpu jie patys linkę eiti į kompromisus su populiariesniais grupės nariais, tačiau išsiskiria itin destruktiviu konfliktų sprendimu tarp sau lygiaverčių populiarumu bendraamžių.

Apžvelgę literatūrą konfliktų tema, galime apibendrinti, jog konfliktas – priešingų jėgų susidūrimas, tiek vidinis, tiek išorinis, kurio išsprendimas gali pozityviai paveikti asmenybę ir jos santykius su aplinkiniais, tačiau destruktiviai sprendžiami konfliktai neigiamai veikia asmenybę. Merginos, būdamos socialesnės, įvairesniais būdais sprendžia konfliktus, kaip ir vyresnio amžiaus paaugliai. Kaip teigė ir biheviortistai, socialinis elgesys – išmokstamas, taigi paaugliai, laikui einant išmoksta įvairias strategijas, kurios padeda jiems adaptuotis.

1.2. Socialinė adaptacija ir socializacija

1.2.1. Adaptacijos samprata

Adaptacijos (lot. adaptatio – prisitaikymas, prisiderinimas) sąvoka vartojama tiek gamtos, tiek socialinių mokslų srityse. Psichologijoje asmenybės adaptacijos sąvoka perėmė iš biologijos ir „biologine prasme adaptacija buvo vadinami tie organizmo struktūros ir elgesio pakitimai, kurie įgalindavo jį išgyventi“ (Juodraitis, 1999). Adaptaciją suprantame kaip procesą, kurio metu siekiama įveikti prieštaravimus tarp mokinio ir naujosios mokyklos aplinkos. Šio proceso galima išskirti psichologinės, socialinės ir didaktinės adaptacijos sritis. Adaptacijos proceso rezultatas – kokybiškas mokinio ir mokyklos aplinkos sąveikavimas, santykių darna, nusistovėjusi pusiausvyra (Jovaiša, 1993, p.6).

Idealiu adaptacijos atveju yra visiškos pusiausvyros tarp žmogaus ir jo aplinkos būseną; būseną, kurioje visi poreikiai yra patenkinami ir visos žmogaus funkcijos vyksta sklandžiai. Priešingu atveju yra visiškas pusiausvyros tarp individo ir aplinkos nebuvimas, neleidžiantis individui vystytis ir tenkinti poreikius (Пеан, 1999). Adaptacijos procese iš esmės yra stebimi tiek pasyvaus prisitaikymo prie aplinkos požymiai, tiek ir aktyvus poveikis keičiant aplinką. Šie du akomodacijos ir asimiliacijos procesai tarpusavyje susiję ir veikia vienu metu. Kaip teigia Ž. Piaget „kiekvienas gyvos esybės ir aplinkos santykis rodo specifinę savybę: gyva esybė, užuot buvusi pasyviai pavaldi aplinkai, keičiasi, prisitaikydama ir suteikdama tam tikrą savo struktūrą [...] ir atvirkščiai, aplinka veikia organizmą, ir šią akciją, kaip biologai galime įvardyti akomodacijos sąvoka, turint omenyje, kad gyva esybė niekada nepakenčia kūno reakcijos, kokia ji yra, juolab kad ši kitimo reakcija asimiliacijos ciklą pritaiko prie kūno.

Psichologiškai susiduriame su tokiu pat procesu ta prasme, kad daiktų spaudimas nepriveda tik prie pasyvios priklausomybės, bet visada lemia nesudėtingo pakitimo akciją, kuri ir yra objekto tikslas. Remiantis tuo adaptaciją galime apibrėžti kaip asimiliacijos ir akomodacijos pusiausvyrą, kas reiškia subjekto ir objekto pasikeitimo pusiausvyrą“ (Piaget, 1951), taigi asmenybės adaptacija nėra pasyvus asmens prisitaikymas prie aplinkos - žmogus atstato pusiausvyros būseną iš dalies keisdamas savo elgesį ir pritaikydami jį prie kintančios aplinkos reikalavimų, iš dalies pakeisdami tuos aplinkos elementus, kuriuos jie geba valdyti. Pusiausvyros tarp individo ir socialinės aplinkos

svarbą pabrėžia ir neobiheivioristai, kurie adaptaciją suprantą kaip vidinę asmens būseną, kurioje ir individualūs, ir aplinkos reikalavimai visiškai patenkinami, tarpusavyje suderinami. Biheivioristai pažymi, kad asmenybės bruožai formuojasi tik mokantis. J. B. Watsonas, B. F. Skinneris, I. Pavlovas) mokymąsi laiko patirties nulemtu elgesio pokyčiu, esą išmokimo elementai yra vieni svarbiausių įgyjant socializacinius įgūdžius. (pagal G. D. Myers, 2000). J. B. Rotteris išplėtojo elgesio išmokimo sampratą (socialinio išmokimo teorija). Pasak jo, „asmens elgesys, poreikiai ir tikslai nėra savarankiški, jie sąlygojami funkciškai susijusių sistemų.

Žmonių santykių prigimtį lemia ankstesnioji patirtis“ (Rotteris, 1999, p. 395). „Elgesys visuomet yra kryptingas. Individas reaguoja tokiu išmoktu elgesiu, kuris susidariusioje situacijoje suteikia jam didesnę pasitenkinimą“ (ten pat, p. 401). Daugelį psichoanalitinių gynybos mechanizmų J.B. Rotteris įvardija kaip tam tikrą elgesį ir jį aiškina išmokimu. Taigi biheivioristai bei socialinio išmokimo teorijos atstovai asmenybės adaptaciją linkę aiškinti kaip išmoktą. R. M. Berns (2009) išsako nuomonę, jog socializacija – tai procesas, kurio metu individai įgyja žinių, įgūdžių ir charakterio bruožų, leidžiančių jiems tapti efektyviais grupių ir visuomenės nariais. Analogišką nuomonę išsako I. Leliūgienė (2002), K. J. Tilmann (pagal V. Aramavičiūtė, E. Martišauskienė (2004).

Adaptacijos rūšys įvairiuose šaltiniuose, atsižvelgiant į tai, koku pagrindu jos skirstomos, labai įvairios (sensorinė adaptacija, biologinė, socialinė, kuri skirstoma ir smulčiau – profesinė, dorinė), A. Juodraitis išskiria tris adaptacijos rūšis:

1. Bendroji adaptacija – besiklostančių santykių sistema fizinėje visuomenėje.
2. Socialinė adaptacija – asmenybės gebėjimas nustatyti harmoningus kooperacinius santykius su socialine aplinka ir jos atstovais.
3. Asmeninė adaptacija – savo paties suvokimas, kuris iš esmės nėra nutolęs nuo įsivaizduojamo savo suvokimo.

Visos minėtos adaptacijos rūšys yra tarpusavyje susijusios ir tam tikra prasme viena nuo kitos priklausomos, tačiau bendroji adaptacija nėra aritmetinė asmeninės ir socialinės adaptacijų suma, taip pat dažni atvejai, kai asmuo gerai adaptuotas asmeniškai, tačiau socialinėje adaptacijoje patiria nesėkmes. Tam tikru aspektu atkreipiamas dėmesys į dvipusį individo adaptacinio elgesio santykį jį suprantant kaip „asmenybės santykį su pačiu savimi ir visuomene, kuriai jis priklauso, kartu bandant apibrėžti atskiriančiąsias (distinkcines) asmeninės ir socialinės adaptacijos ribas“ (A. Juodraitis, 1999). Taigi pripažįstama, kad asmenybės adaptacija priklauso tiek nuo asmenybės

savybių, tiek nuo socialinės aplinkos reikalavimų, todėl svarbu atkreipti dėmesį ir į vieną, ir į kitą formą. Visų pirma svarbu pradėti nuo paties žmogaus, t.y. asmeninės adaptacijos, kuri apibrėžiama kaip „savo paties suvokimas, vidinių konfliktų nebuvimas“ (Zambacevičienė, Stanaitienė, 2001, p. 194). Reiktų labai akcentuoti „asmeninės adaptacijos teikiamą galimybę išspręsti ir įveikti vidinius konfliktus, kurie būdingi kiekvienam žmogui, todėl asmeniškai adaptuotiems asmenims tokie konfliktai nėra neišsprendžiama, ilgalaikė ir baigtinė būklė“ (A. Juodraitis, 1999, p. 24).

Psichologijos žodynas nurodo skirtumą nuo biologinės adaptacijos: „socialinė adaptacijos turinį sudaro asmenybės socialinių poreikių patenkinimo dinamika. Nuo biologinės adaptacijos socialinė skiriasi tuo, kad nepatenkinus socialinių poreikių, organizmas nežūva, bet jo gyvenimas pasidaro sudėtingesnis jam pačiam ir aplinkiniams.“ (Psichologijos žodynas, 1993, p. 288). Tuo tarpu I. Leliūgienė (2003, p. 231.) socialinėje adaptacijoje akcentuoja aktyvumą – „socialinė adaptacija – aktyvaus prisitaikymo prie socialinės aplinkos procesas, individo, socialinės grupės ir socialinės aplinkos bendravimo būdas, individų ir socialinės aplinkos santykių harmonizacijos rezultatas“. Galime daryti išvadą, kad socialinė adaptacija – adaptacijos porūšis, išsiskiriantis proceso dalyvių aktyvumu.

Akcentuotina, kad asmeninė ir socialinė adaptacija (socializacija) susijusios, asmeninė adaptacija ir asmeninė raida, identiteto kaita paauglystėje lemia sėkmingą socializaciją.

1.2.2. Adaptaciją paauglystėje lemiantys veiksniai

Neabejotina, kad socializaciją ir jos sėkmę lemiančių veiksnių ir jų sąveikavimo būdų yra nemažai ir įvairių, tačiau mokslininkai (A. Juodraitis, R. Ketelas, H. Aizekas) išskiria tris pagrindinius veiksnius:

1. *neurotiškumas* – genotipinės asmenybės emocinės konstitucijos labilumas, stresinėse situacijose lemiantis neurotinį elgesį. Neurotiškumas – asmens savybė, pasižyminti savitais bruožais, turintis emocinį ir konatyvinį (patologiniai, subordinacijos, taip pat introversijos ir ekstraversijos veiksniai) komponentus. Aukštas emocionalumas rodo žemą EGO jėgą, individas lengvai keičiasi dėl savo jautrumo, yra pavaldus nuotaikos kitimams, pasižymi neobjektyviu požiūriu į gyvenimą ir negali savo požiūrio pritaikyti tikrovėje.

2. *intelektualumas* – vaiko mąstymas plėtojasi dėl asmeninės veiklos, suaugusiųjų įtakos ir kalbos vartojimo, vis daugiau mąstyme taikomi akomodacijos ir asimiliacijos

procesai. Mintis ir veiksmas plėtojasi drauge ir veikia vienas kitą. Dėl šių dviejų procesų pažintinėje sferoje susidaro sąvokos, kurios kinta arba persitvarko, kai pasidaro neadekvačios veiksmui valdyti. Ypatingai svarbus yra socialinio ir emocinio intelekto rūšys, gebėjimas atpažinti bei valdyti emocijas ir tarpasmeninius santykius. Emocinis intelektas, kaip teigia D. Goleman (2001), pasireiškia penkiose pagrindinėse srityse: savo jausmų pažinime, emocijų valdyme, gebėjime siekti tikslo, gebėjime išvelgti kitų žmonių jausmus, žmonių tarpusavio santykiuose (mokėjime bendrauti). Anot D. Goleman (2001), emociniu intelektu pasižymintys žmonės, - žinantys, kaip tinkamai valdyti savo jausmus, perprantantys kitų žmonių jausmus ir atsižvelgiantys į juos, - turi pranašumą bet kurioje gyvenimo srityje, adaptacijoje ši intelekto rūšis ypatingai svarbi.

3. *socialinis išsivystymas* susideda iš sensitivityumo ir santykių su kitais formavimosi sėkmingumo; jis susideda iš psichologinio meno ir žinių tarpasmeninių santykių sferoje. Viskas, kas išmokta ir padeda sėkmingai socialinei interakcijai, yra socialinio vystymosi rezultatas, socialinė raida. Kuo mažesnė socialinės interakcijos sėkmė, tuo žemesnis socialinio išsivystymo lygis. Šeima ir aplinka formuoja vaiko asmenybę, kuri vėliau, pasiekusi tam tikrą išsivystymo lygį, pati tampa veiksmu, formuojančiu požiūrį į aplinką (Bukšnytė, 2006).

Visi adaptacinio potencialo komponentai veikia asocializacijos sėkmę sąveikaujant, integracijos sėkmė tiesiogiai priklauso nuo intelektualumo ir socialinio išsivystymo ir netiesiogiai priklauso nuo neurotiškumo lygio.

Socialinis išsivystymas tam tikru mastu reiškia ir individo socializaciją, kuri įgyvendinama vaiko paveldėtą biologinę bazę veikiant socialiniams santykiams. Pirminė jo socializacijos bazė – šeima. R. Ketelo nuomone (cituota pagal Juodraitis, 1999), remiantis interkoreliacija ir vidiniais įvairių kintamųjų santykiais šeimoje, būtina skirti tokius svarbius dydžius, kaip narių tarpusavio santykiai, ekonominis statusas, šeimos dydis ir pan., kurie tiesiogiai veikia vaiko socialinio išsivystymo lygį - yra žymi koreliacija tarp vaikų adaptacijos ir tėvų pozicijos su dominavimu, valdingumu ir ignoravimu. Pasak G. Valicko (1997), jei ankstyvoji žmogaus patirtis lemia neadekvačių vidinių reprezentacijų formavimąsi, vėliau gali būti deformuotas socialinės informacijos perdirdimas, o kartu skatinamos ir įvairios neadaptavyaus elgesio formos. Pavyzdžiui, šeimoje patiriama fizinė prievarta gali skatinti agresyvų vaiko elgesį darydama poveikį socialinės informacijos perdirdimo ypatumams.

Taip pat didelę įtaką socializacijai turi ir esama socialinė aplinka, tai yra aktualusis socialinis laukas, į kurį individas stengiasi įeiti, to lauko keliamų reikalavimų, sąveikos su individu. Prisimenant teiginį, kad adaptacija yra aplinkos ir organizmo sąveika, keliamoji prielaida, kad „adaptacija ir jos nesėkmės priklauso nuo individo psichologinio išsivystymo lygio ir paramos interakcijoje, kurią teikia aplinka, laipsnio. Aukšto išsivystymo lygio asmenys, kuriems būdinga ryški stabilios socialinės aplinkos parama, turi didesnę tikimybę sėkmingai adaptuotis visuomenėje. Žemo išsivystymo lygio asmenys neteikiančioje paramos nestabilioje socialinėje aplinkoje tikriausiai turės adaptacijos problemų“ (Juodraitis, 1999). Nesaugus prielaidas, susijęs su patiriama fizine prievarta ir priešišku, vaiką gali paskatinti susikurti tokį tarpasmeninių santykių modelį, pagal kurį išorinis pasaulis interpretuojamas kaip grėsminga bei pavojinga vieta. Be to, kadangi sukurti ir dažnai taikomi modeliai gali išlikti ilgą laiką, jie ir toliau lemia neadaptyvų elgesį. Taigi, galime reišiuoti, kad tas pats adaptacinio potencialo lygis negali visada garantuoti vienodos adaptacijos sėkmės, kokia bus reali adaptacija, priklauso ir nuo plačiosios visuomeninės aplinkos.

Kitas psichosocialinės adaptacijos proceso požymių yra asmens amžius. Pavyzdžiui, apibūdinant ikimokyklinuko adaptyvų elgesį dažniausiai, anot D. Černiauskaitės (2002), pabrėžiami somotoriniai, kalbėjimo, pagrindiniai savitvarkos įgūdžiai, tuo tarpu apibūdinant mokyklą lankančio vaiko tokį pat elgesį, be minėtų įgūdžių, kalbama ir apie įvairių socialinių institucijų (pvz., šeimos, mokyklos, bendruomenės) taisyklių suvokimą ir laikymąsi, adekvatus tarpasmeninių santykių ir bendravimo grupėje įgūdžius, akademinį žinių taikymą. Taigi asmeniui vystantis adaptyvus elgesys sudėtingėja, daugėja įgūdžių, būtinų sėkmingam funkcionavimui. Ypatingai sunkus adaptavimasis, anot L. Bukšnytės (2002), būdingas paauglystėje. Paauglystėje individo gyvenime yra „kritinis laikotarpis, kai vyksta pažinimo ir moralės sričių struktūrinės permainos, keičiasi ir psichologinė sritis“ (Vaičiulienė, 2004, p. 83).

Yra išskiriamos paauglių izoliacijos ir atstūmimo priežastys:

- *neigiamos asmenybės savybės* – R. Pilkauskaitės (1999) nuomone, bendraamžių grupės atmetimas sietinas su paauglio konfliktiškumu, agresyvumu, itin aktyviu elgesiu ar kitomis nebrandaus bendravimo formomis. M. Barkauskaitės nuomone (2001), paaugliai negatyviai elgiasi, stengdamiesi užimti tam tikrą statusą kolektyve, patenkinti bendravimo poreikį, pelnyti bendraamžių pripažinimą, kitaip tariant, susikurti emocinį komfortą.

○ *žemas išprusimas ir inteligencijos stoka* – šios abi priežastys labai glaudžiai siejasi tarpusavyje. Yra teigiama, kad paauglio inteligencija priklauso nuo to, kokioje šeimoje jis auga, kokios jo nuostatos ir vertybės, kokia jį supa aplinka. Žemo statuso paaugliai labai dažnai yra ir žemo inteligencijos laipsnio, dažniausiai tai paaugliai, - augantys probleminio ar asocialaus elgesio šeimose, kurių skaičius kasmet auga. Išprusimas priklauso nuo gabumų, pažangumo, asmenybės savybių. Todėl žemo statuso paaugliai nepasižymi labai geru pažangumu ar intelektu.;

○ *neteisingas mokytojo požiūris į mokinį* - žemo statuso paaugliai dažnai patiria neigiamą mokytojų vertinimą, todėl pedagogas tarsi pats prisideda prie bendraamžių neigiamos nuomonės apie šiuos paauglius formavimo, taip pat stimuliuoja juose nepasitikėjimo savimi jausmą bei žemą savęs vertinimą.;

○ *nepakankama bendravimo patirtis* – asmeninių santykių susiklostymui gana nemažos reikšmės turi bendravimo patirtis, o žemo statuso paaugliai dažnai pasitaiko taip, kad nemoka bendrauti su savo bendraamžiais, - tai parodo, kad jiems stinga reikiamų bendravimo įgūdžių; M. Barkauskaitė teigia (2001), jog paaugliai, neturintys emocinio ryšio su šeima, neretai negali šio stygiaus kompensuoti ir klasėje, be to dažnai klasėje jie patiria agresiją, izoliaciją, ignoravimą.

○ *išvaizda* – paaugliai didelį dėmesį skiria išvaizdai, kuri ypač būna svarbi mergaitėms. Šiuo metu mergaitės tampa labai jautrios įvairiai kritikai savo atžvilgiu.

L. Bukšnytė, (2006) analizavusi skirtingai besiadaptavusių paauglių charakteristikas, nustatė jog daugiausiai klasės auklėtojai gerai adaptuotus paauglius apibūdina „gero moksleivio“ charakteristikomis (2006, p. 19) „mokosi gerai, bendraujantis, aktyvus, pareigingas, draugiškas, darbštus, nuoširdus, nuomonę turintis, padedantis, gabus. Mergaitėms būdingesni negu berniukams šie bruožai: darbšti, nuomonę turinti, stropi, o berniukams specifiškesni nei mergaitėms šie požymiai: kultūringas, organizatorius, sportuojantis“. Tuo tarpu blogai besiadaptavusius moksleivius apibūdina, kaip pirmiausia turinčius bendravimo problemų: „uždaras, mokosi blogai, bendravimo sunkumai, lanko blogai, atsiskyres, rūko, lėtas, sveikatos problemos, grubus, konfliktuojantis, neprisitaikantis, nepareigingas. Blogai besiadaptavusioms mergaitėms būdingesni negu berniukams šie bruožai: atsiskyrusi, neprisitaikanti, turinti sveikatos problemų. Blogai besiadaptavusiems berniukams charakteringesni nei mergaitėms šie požymiai: lėtas,

konfliktuojantis, nepareigingas, rūkantis“. R. Berns (2009) pateikia draugiškus santykius kuriančių ir atstumiančių savybių sąrašą (žr. 1 lentelę)

1 lentelė

Draugiškus santykius kuriančių ir atstumiančių savybės

Pripažįstami vaikai	Nepaisomi ir atstumti vaikai
Linę bendradarbiauti	Drovūs
Pozityviai nusiteikę sąveikose	Užsisklendę
Gebantys inicijuoti sąveikas	Nesąžiningi
Mokantys prisitaikyti	Nemokantys pralaimėti
Suprantantys emocijų raišką	Nesugebantys inicijuoti sąveikų
Rūpestingi kitų atžvilgiu	Neturintys socialinių įgūdžių
Gebantys sėkmingai bendrauti	Nesuprantantys kitų žmonių emocijų
Laimingi	Nelengvai bendraujantys
Patikimi	Verkšlenantys
Švelnūs	Trukdantys
Dėmesingi	Nemėgstantys pasigirti
Susitvardantys	Mėgstantys nurodinėti
Negailintys pagyrimų	Agresyvūs
Protingi	Išsiskiriantys išvaizda, elgesiu, protu
Draugiški	Turintys neigiamą socialinę reputaciją
Pasitikintys savimi ir neišpuikę	
Fiziškai patrauklūs	
Sportiški	
Prosocialūs	
Turintys teigiamą socialinę reputaciją	

Palyginę L. Bukšnytės ir kt. bei R. Berns tyrimais nustatytų asmeninių savybių sąrašą, matome, kad jos atitinka iki šiol teoriniuose darbuose rastus duomenis – lengviau adaptuojasi vaikai turintys teigiamą socialinę patirtį, lengvai bendraujantys, turintys didesnę emocinę intelektą. Tuo tarpu sunkiau prisitaiko vaikai, paaugliai nesugebantys bendradarbiauti su bendraamžiais.

1.2.3. Paauglio tapatumas ir identiteto būsenos

E. H. Eriksonas tapatumo sąvoką vartojo asmenybės brandimo procesui atskleisti. Jis pirmasis psichologijoje išsamiai aprašė šios sąvokos esmę. Anot E. H. Eriksono, tapatumas susijęs su individo vidiniu poreikiu išlikti pačiu savimi. Tapatumo jausmas yra suvokimas, kas tu esi ir kaip tinki prie likusios visuomenės dalies, kaip tau tinka kultūra, kurioje gyveni (C. Boeree, 2006). Šį poreikį giliau save suvokti, E. Eriksonas vadina „tapatybės paieška“. Ieškomas „savasis aš“, intensyviausiai formuojasi charakteris. Svarbus elementas paauglystėje - asmeninių vertybių sistema, kuri leistų jam priimti individualius sprendimus, liečiančius jo tolesnį gyvenimą, visuomenės normų priimtinumą Pasak R. Žukauskienės (2002), Eriksonas išskyrė septynias sritis, kuriose paauglys moratoriumo laikotarpyje turi padaryti asmeninius sprendimus:

1. Laiko perspektyva arba laiko difuzija - paauglys pradeda matyti praeities šaknis ir egzistavimą ateityje. Šios praeities ir ateities perspektyvos turi būti integruotos.
2. Pasitikėjimas savimi arba abejingumas. Paauglys pastebi, kad jo veiksmai yra aplinkinių vertinami ir kad vertinimai jam yra svarbūs, ypač bendraamžių. Paties asmens veiksmai ir kitų vertinimai yra pasitikėjimo savo tapatumu esmė.
3. Eksperimentavimas vaidmenimis arba negatyvus tapatumas. Paauglys neturi bijoti eksperimentuoti su naujais ir skirtingais vaidmenimis. Paauglystė yra tas laikas, kai galima laisvai išmėginti suaugusiesiems būdingus vaidmenis neprisiimant asmeninių įsipareigojimų.
4. Sėkmės numatymas arba darbinis paralyžius. Paauglys turi pritaikyti savo darbštumą, atlikdamas kai kurias darbo užduotis. Tai padeda apsispręsti pasirenkant tokius darbinus vaidmenis, kurie geriausiai atitinka jo unikalius sugebėjimus.
5. Seksualinis tapatumas arba biseksualinė difuzija. Paauglys turi išspręsti konfliktus, liečiančius jo seksualinių vaidmenų tapatumą.
6. Lyderiavimo poliarizacija arba autoriteto difuzija. Paauglys mokosi tapti lyderiu ir priimti atsakomybę už padarytus sprendimus ir (arba) pripažįsta, kad kartais dėl sėkmingos socialinės sąveikos reikia paklusti kitų įtakai.
7. Ideologinė poliarizacija arba idealų difuzija. Paauglys turi sukurti asmeninių vertybių sistemą, kuri leistų jam priimti individualius sprendimus, liečiančius jo tolesnį gyvenimą.

C. Rodžersas manė, kad tapatumo jausmas leidžia mums pamatyti save tokius, kokie esame iš tikrųjų. V. Legkauskas (2000) pateikia J.E.Marcia (1966, 1980;) nuomonę, kuris plėtodamas E. Eriksono teoriją, teigia, kad teigia, kad paauglystė yra metas, kai žmogus turi rasti savo vietą visuomenėje. Tos vietos turėtų būti ieškoma derinant savo savybes (sugebėjimus, būdo bruožus, pomėgius, įgūdžius ir pan.) su socialinės aplinkos teikiamomis galimybėmis ir keliamais reikalavimais.

Anot Marcia, paauglystės pradžioje į klausimą “kas tu esi?” jaunuolis atsako arba “aš nežinau ir man tai nerūpi” (tokią būklę Marcia vadina “sumaištimi”), arba “aš esu tas, ką kiti teigia mane esant” (tokią būseną Marcia vadina “prisiimtu identitetu”). Tačiau vėliau paauglys susiduria su galimybėmis ir alternatyvomis, ir tai gali pastūmėti jaunuolį į alternatyvų analizavimą. Šiuo atveju į klausimą “kas tu esi?” atsakoma “nežinau, pats savęs to klausiu”. Žmogus yra moratoriumo būsenoje. Anot Marcia, paauglystės išdava turėtų būti asmens susivokimas, susiorientavimas galimybių erdvėje, iš esamų alternatyvų padarant sau aktualius, būdingus pasirinkimus.

K. Jenkinsas (1996) pastebi, kad priskirtinis tapatumas nebūtinai sutampa su savimone. Kuo daugiau aplinka siūlo tapatumo alternatyvų, tuo didesnė tokio nesutapimo galimybė, ypač kai konkrečios grupės peršamas tapatumas dėl kokios nors priežasties yra nepatrauklus. K. Jenkinsas pastebi, kad net jei priskiriamas tapatumas ir sutampa su savimonės turiniu nominaliai, t.y. pagal savo pavadinimą, nebūtinai yra sutapimas pagal tam pavadinimui suteikiamą prasmę.

A. Vaičiulienė (2001) išskiria keturias paauglio identiteto būsenas:

- *Difuzijos būsenos* paaugliai paprastai tėra pasyvūs aplinkos stebėtojai, neapmąsto savo tikslų ir vertybių, nedaro jokių sprendimų.

- *Išankstinio sprendimo būsenos*, kurioje padidėja individų aktyvumas, paaugliai ima įgyvendinti tam tikrus tikslus ir vertybes, tačiau dažniausiai jų neapmąsto, o elgiasi tam tikru būdu, remdamiesi tėvų ar kitų reikšmingų asmenų pavyzdžiu. Difuzijos ir išankstinio sprendimo būsenos paaugliai tik „kaupia informaciją“ apie jų aplinkoje egzistuojančias vertybines sistemas, tačiau dar nebando kurti savo autentiškos vertybių sistemos. Dėl šios priežasties difuzijos ir išankstinio sprendimo būsenos yra priskiriamos prie žemesniųjų identiteto būsenų.

- *Moratoriumo būsenos* paauglys ne nuolankiai priima aplinkos nuomonę, tačiau ją analizuoja, vertina, bando suvokti, kokios vertybės bei tikslai yra artimi jo asmenybei, t. y. paauglys pradeda savo autentiškos vertybių sistemos konstravimą.

o Sėkminga identiteto paieška turėtų baigtis pasiekto *tapatumo būseną*, kurioje paauglys randa galutinį atsakymą į klausimą: „Kas aš esu?“ šią būseną pasiekę paaugliai turi susikūrę savo pasaulėžiūrą, nuostatas, vertybes, geba daugelį sprendimų priimti savarankiškai. Jie turi savo pasaulėžiūrą ir yra mažiau priklausomi nuo tėvų nuostatų.

V. Legkauskas (2000, p. 62) ištyrė sąsajas tarp tapatumo būvio ir adaptacijos mokyklos kolektyve. Jis teigia, kad „sukurto tapatumo ir moratoriumo būviams priskirtini žmonės yra mažiau patenkinti savo socialiniais santykiais nei priskirtini prisiimto tapatumo ir tapatumo sumaišties būviams. Nustatyta tik tarpasmeninio tapatumo skirtumų. [...] sukurto tapatumo būvio tiriamieji pagal savo pasitenkinimą santykiais su bendraklasiais buvo arčiau prie prisiimto tapatumo būvio tiriamųjų, o tapatumo sumaišties būvio moksleiviai - arčiau prie moratoriumo būvio. Šiuo atveju pasitenkinimas santykiais su bendraklasiais teigiamai siejasi su tarpasmeninės srities pasirinkimais“.

Taigi, matome, jog paauglystės tapatumo paieškos gali sukurti skirtingus santykius su bendraamžiais, esančiais tokiose pat paieškose. Kadangi kiekvieno paauglio raida skirtinga, paauglystėje gali kisti dauguma anksčiau susiklosčiusių santykių su bendraamžiais, tostant nuo vienu draugų ir bendraamžių grupės ir suartėjant su kita, kuri yra aktualiai reikalingesnė, labiau atitinkanti esamą tapatumą, bei turi panašius polinkius, poreikius, vertybes.

1.2.4 Paauglių socializacija

„Socializacija, istoriškai sąlygotas socialinės patirties perėmimas ir aktyvus atgaminimas individo veiklos ir bendravimo procese.“ (Psichologijos žodynas, 1993, p.288). Socializacija pagal Jovaišą (1993) tai visuomeniškai vertingos asmenybės formavimas per kryptingą ugdymą ir aplinkos veiksmus.

Svarbiu veiksniu, įtakančiu paauglio socializaciją yra jo dalyvavimas bendraamžių kolektyve, amžiaus tarpsnio uždavinys – tapti bendraamžių grupės nariu. Paauglys pereina nuo sąjungos su šeima prie stipresnių ryšių su bendraamžiais, įgyja daugiau nepriklausomybės. Išsilaisvinęs nuo tėvų įtakos, paauglys prisiima vis daugiau bendraamžių vertybių. Bendraamžiai labai paveikia visą paauglio socialinį gyvenimą, todėl kai kurie autoriai yra linkę kalbėti apie paaugliams būdingą atskirą visuomenę, savitą kultūrą. Spartūs socialiniai pokyčiai sukelia atotrūkį tarp kartų, ir todėl didėja bendraamžių grupės įtaka paauglio socializacijai.

„Bendraamžių grupė – tai mikrosistema, pasižyminti dinamiškais vaidmenimis ir santykiais, kurie veikia jos narius. Bendraamžių grupės, kitaip negu kitų mikrosistemų (šeimos, mokyklos, bendruomenės) neveikia suaugusiųjų įtaka. Joje naudojami neformalūs socialiniai mechanizmai normoms, statusui, sąjungoms, padariniams ir savivaizdžiui reguliuoti“ (Berns, R. 2009, p. 324)

I. S. Konas (Žukauskienė R., 1998.) nurodo tris svarbiausias paauglių bendravimo su bendraamžiais funkcijas:

1) bendravimas yra svarbi keitimosi informacija priemonė; paaugliai daug sužino bendraudami vieni su kitais;

2) bendravimas mažomis grupėmis, kartu žaidžiant ir užsiimant bendra veikla, ugdo socialinius įgūdžius, bendradarbiavimo ir gyvenimo kartu gebėjimus;

3) bendravimas yra specifinė emocinio kontrasto rūšis, padedanti siekti didesnio emocinio artumo, intymumo, skatinanti solidarumo jausmą, teikianti savitarpio pagalbos patirties. (pagal Petrulytė A., 2003)

Colemanas paauglių draugystės raidą skirsto į tris etapus. 10-11 metų kai pradeda draugauti kartu žaisdami; draugu laikomas tas, su kuriuo patinka kartu žaisti. 14-15 metų vaikų draugystė labai pasikeičia - svarbi vieta tenka emocijoms ir sąmonei. Pasirinkimas, prisirišimas ir artimumas suprantamas gana vėlai. Šiuo laikotarpiu svarbiausias draugystės požymis yra abipusis pasitikėjimas - pagrindinėmis tikro draugo savybėmis laikoma nuoširdumas, jautrumas ir pasitikėjimas, o nepriimtiniomis - atstūmimą ir išdavystę. 18 metų jaunuoliams pradeda vyrauti bendri interesai ir bendros veiklos siekimas, padidėja pakantumas individualiems skirtumams ir mažėja baimė būti draugų užmirštam. (pagal R. Žukauskienę (2002) Mūsų tyrime apklausti paaugliai yra daugiausia 15-16 metų (nedidelė dalis – keturiolikmečių), taigi, priklauso antrajam raidos etapui.

Virbalienė (2004) teigia, kad paauglio asmenybė formuojasi tik esant realiems santykiams su bendraamžiais, nuo to, kaip paauglys patenkina šį bendravimo poreikį, priklauso jo asmenybės formavimosi kryptingumas, jo pažiūros, tikslai, vertybės. Tuo tarpu blogi tarpusavio santykiai veda į asmenybės desocializaciją.

A.Vaičiulienė (2004) teigia, kad pripažinimo, bendravimo poreikių negalėdami patenkinti formaliuose kolektyvuose paaugliai to siekia neformaliose grupėse. Šių grupių bendravimo normos, interesai, vertybinės nuostatos dažnai nesutampa su visuomenės,

mokyklos bendravimo ir elgesio normomis, interesais ir neretai išreiškiami antivisuomenišku elgesiu.

2 lentelė

Grupių keliami reikalavimai savo grupės nariui (A. Suslavičius, 2006)

Reiveriai	<p>Išvaizda: plačios džinsinės kelnės, megztinis su kapišonu („kengurašas“);</p> <p>Veikla: paišo grafitus, geria alų, rūko žolę;</p> <p>Žinios: domisi hip-hopo kultūra ir muzika, piešimu, politikos įvykiais (nedaug).</p>
Metalistai	<p>Išvaizda: odiniai drabužiai, žiedai, auskarai, auskarai iš metalo, grandinėlės ir pakabukai, ilgi plaukai;</p> <p>Veikla: gąsdina urlaganus ir panašius į juos, geria alų, klauso metalo;</p> <p>Žinios: domisi metalo grupėmis.</p>
Pankai	<p>Išvaizda: išmarginti džinsai ir odinė striukė, prisegiota daug žiogelių, nešioja grandines, originali šukuosena;</p> <p>Veikla: groja, geria, kovoja prieš valdžią;</p> <p>Žinios: po truputį domisi viskuo</p>
Gotai	<p>Išvaizda: juodi drabužiai, juodi ilgi plaukai, bet veido oda šviesi;</p> <p>Veikla: Kuria juodąją poeziją, mėgsta pasamprotauti apie juodąją estetiką, meną, religiją;</p> <p>Žinios: gotų kultūra, muzika.</p>

Grupės nariai turi atitikti išvaizdos, žinių, veiklos reikalavimus, kad būtų priimtini jau anksčiau susiformavusiai grupei. S. Dikčiūtė (2002) tyrimas nustatė, kokie vidiniai ir išoriniai veiksniai lemia priėmimą neformalioje grupėje. Rezultatai pateikiami 2 lentelėje.

Paauglių grupės priimdamos narius kelia reikalavimus ir jų tapatybei – paaugliams svarbiai aprangai, domėjimosi sritis. Žinoma, paauglys nesirinks sau nebūdingos veiklos ar priešingų jau esamoms pažiūrų, tačiau įsiliedamas į jau egzistuojančią grupę interiorizuoja ir dalį jos tapatybės.

Patekęs į asocialią grupę, veikiamas jos normų ir vertybių, paauglys savo poelgiais gali peržengti ne tik moralės, bet ir teisės normas. Kuo ilgiau paauglys būna ištrūkęs iš normalios aplinkos į asocialią, tuo ilgiau jam asocialios grupės vertybės yra itin aktualios ir svarbios. Dauguma teisėtvarkos pažeidėjų yra buvę „sunkūs vaikai“, asocialios grupės nariai. Taigi paauglio socialinei raidai labai svarbi bendraamžių grupės vertybinė orientacija (Petruolytė A., 2003).

M. Barkauskaitė (2001, p. 19) patikslina - „paaugliui neužtenka bendros veiklos su bendraamžiais (kaip trejų – šešerių metų vaikui). Jam reikia bendraamžių pripažinimo. Paauglys adaptuojasi, pritampa prie tos socialinės aplinkos (klasės, mokyklos, kiemo ar gatvės), kurioje pelno bendraamžių pripažinimą“, tai yra pripažinimo ir bendraminčių poreikių patenkinimui paaugliai ieško grupės bendravimui ir kaip teigia ta pati mokslininkė (2001, p. 16) yra tiesioginis ryšys tarp paauglio statuso grupėje ir jo mažosios grupės - „vienodo statuso paaugliai renkasi panašios struktūros, veiklos krypties, panašių tikslų siekiančias mažąsias grupes“.

S. Dikčiūtė (2002) savo bakalauriniame darbe aiškino, kokius reikalavimus kelia grupė kandidatui, kad jis būtų jai priimtinas (A. Suslavičius 2006), turėtų aukštesnį statusą grupėje. Buvo parengtas tyrimo klausimynas „Grupės keliamos priėmimo sąlygos“: klausimynu buvo siekiama išsiaiškinti grupių keliamus išvaizdos, veiklos, žinių standartus (žr. 3 lent.).

3 lentelė

Grupių keliami reikalavimai savo grupės nariui (A. Suslavičius, 2006)

<i>Grupė</i>	<i>Reikalavimai, kurie padeda susikurti statusą grupėje</i>
Reiveriai	<i>Prestižas</i> : visus pažįsta, atstovauja hip-hopo kultūrai <i>Neprestižas</i> : nešioja treningus ir lakuotus batus, vartoja sunkius narkotikus
Metalistai	<i>Prestižas</i> : atrodo ir mąsto, kaip dera metalistams <i>Neprestižas</i> : ryšiai su kitomis grupuotėmis
Pankai	<i>Prestižas</i> : domėtis muzika, o ne materialiais dalykais <i>Neprestižas</i> : būti gėjumi, vartoti heroiną
Gotai	<i>Prestižas</i> : šokiruoti aplinkinius nepasisyti visuomenės normų <i>Neprestižas</i> : manyti, kad išmano geriau už kitus, daryti tai, kas priimtina visuomenėje.

Svarbus veiksnys, nagrinėjant socialinius ryšius paauglystėje, o ypač draugystės, yra lytis. Kaip nurodo E. Pakalnienė ir R. Barkauskienė (2006) yra skirtumas tarp merginų ir vaikinių draugystės sampratos. Draugiški vaikinių santykiai nukreipti į bendrą veiklą, o mergaitėms svarbiau socialinis pasitenkinimas ir abipusis artumas. Mergaitės dažniau negu berniukai yra linkusios kurti mažas, integruotas grupes, o rinkdamosi drauges daugiau dėmesio skiria socialinei padėčiai ir daugiau laiko praleidžia su jomis. O berniukai, atsižvelgdami į sportinius sugebėjimus arba ypatingus socialinius įgūdžius, gali nukreipti dėmesio į socialinius ar etninius skirtumus. Paauglės mergaitės bendrauja daug artimiau nei bendraamžiai berniukai, todėl jos patiria daug didesnę stresą, siekdamos išlaikyti artimą draugystę.

M. Barkauskaitė (2001) bei kiti autoriai nurodo, jog svarbus veiksnys paauglio raidai yra jo statusas jo kolektyve, atstumti paaugliai ieško kito kolektyvo, kur galėtų pritapti. Veiksnius, kurie lemia statusą M. Barkauskaitė (2001) skirsto į vidinius ir išorinius, tačiau autorė pripažįsta, kad jie persipina, vieni kitus papildo.

Prie vidinių veiksnių skiriama:

- Išvaizda (anatominiai duomenys ir apranga), šis veiksnys svarbus pirmajam išpūdžiui susidaryti, arba priklausyti tam tikrai neformaliai grupei. „T. Šibutani teigia, kad per pirmąjį kontaktą veiksmingiausias ekspresyvumas (balso aukštis ir tonas, kūno judesių ritmas, žvilgsnis, šypsena“ (cituota pagal M. Barkauskaitė, 2001, p. 45).
- Amžius, nors šis veiksnys yra diskutuojamas (vieni mokslininkai laiko, jog klasėje aukštesnį statusą turi vyresni paaugliai, kiti, kad jaunesni), tačiau sutariama, jog nuo paauglio amžiaus priklauso jo socialinis aktyvumas, socialinio elgesio įgūdžiai ir tuo pačiu – adaptacija.
- Charakteris. Teigiama jog populiariesni tarp bendraamžių yra ekstravertiški paaugliai. Tačiau tokie charakterio bruožai, kaip nesąžiningumas, duoto žodžio nesilaikymas nėra vertinami paauglių tarpe, taigi mažina paauglio statusą grupėje.
- Gabumai laikomi veiksniu, kurie didina paauglio statusą klasėje. Organizaciniai gabumai didina paauglio statusą bet kurioje formalioje ar neformalioje grupėje.
- Pažangumas kaip vidinis veiksnys vertinamas nevienareikšmiškai. Klasės požiūris į nepažangius moksleivius yra atstumiantis, kaip atsakas iškyla paauglio bodėjimasis viskuo, kas susiję su mokslu ir mokykla.
- Išprusimas. Tarp moksleivio statuso ir jo išprusimo yra tiesioginis ryšys, tačiau pats išprusimas yra laikomas išvestiniu veiksniu – aplinkos, gabumų ir panašių ypatybių.

Prie išorinių veiksnių, lemiančių paauglio statusą grupėje priskiriami:

- Paauglių kolektyvo ypatumai – kaip ir kiekvienai socialinei grupei yra būdingi tam tikros normos, vertybės ir santykių sistema. Bendruomenės ir jos nario ypatumų neatitikimas jam trukdo patenkinti asmeninius bendravimo poreikius.
- Paauglio šeima – jei kurio nors nario šeimos suformuoti interesai, vertybės, elgesio normos, poreikiai skiriasi nuo klasės vertybių, tarp paauglio ir kolektyvo kyla konfliktas, krenta jaunuolio statusas grupėje. Kompromisas įmanomas tuo atveju, jeigu paauglys persiorientuoja, prisitaiko prie kolektyvo daugumos.
- Bendravimo patirtis – bendravimo įgūdžių, įpročių, etikos normų visuma, būdinga konkrečiam paaugliui padeda jam užmegzti kontaktus, rasti įvairesnių bendravimo formų, įdomiau bendrauti, tuo pačiu rodyti iniciatyvą kolektyve.

Nepripažinus klasės kolektyve, ieškoma kita grupė, tad izoliuotiems ir atstumtiems paaugliams asocialios bendraamžių grupės tampa svarbiausia ir dažnai vienintele aplinka, kurioje jie gali patenkinti daugelį svarbių poreikių – savęs įtvirtinimo, priklausomybės bendruomenei, pripažinimo bei pritarimo, naujų išpūdžių, globos bei paramos, saugumo. Būtent asocialioje subkultūroje jie kompensuoja socialioje aplinkoje patiriamas nesėkmes ir užsitikrina minimalų psichologinį komfortą. Asociali grupė paaugliams įgyja referentinės grupės statusą ir kartu turi didžiausią įtaką jų asmenybės formavimuisi. Vis dėl to daugelis mokslininkų linkę manyti, kad prielaidas taip elgtis sudaro įvairūs veiksniai: socialiniai, paauglio asmenybės ypatumai, santykiai šeimoje ir pan.

Dalyvaudamas bendraamžių grupėje paauglys patenkina svarbius poreikius – bendravimo, priklausymo, tuo pačiu lavina savo socialinius gebėjimus bei kuria naują tapatybę. Šie faktoriai yra svarbūs tolimesnei asmenybės raidai. Siekiamybė pedagogui – įtraukti paauglį į klasės kolektyvą ar kitą pozityvią bendraamžių grupę, kad nebūtų ieškoma asociali grupė savo poreikiams tenkinti.

1.2.5. Adaptacija naujoje mokykloje

Pagal Lietuvos Švietimo įstatymą Lietuvoje egzistuoja keletas tipų mokyklos:

- Pirmoji pakopa - pirmasis koncentras (1-4 klasės). Įgyvendinama pradinio ugdymo programa (4 metai);

- Antroji pakopa - antrasis koncentras (5-8 klasės). Įgyvendinama pirmosios dalies pagrindinio ugdymo programa (4 metai);

Trečioji pakopa:

- Trečiasis koncentras (9-10 klasės). Įgyvendinama antrosios dalies pagrindinio ugdymo programa (2 metai);

- Ketvirtasis koncentras (11-12 klasės). Įgyvendinama vidurinio ugdymo programa (trukmė - 2 metai).

Esant šiai sistemai, moksleivis keletą kartų gali keisti mokyklą. R. Kučinskienė (2006) išskiria trijų tipų adaptacijos sunkumus

- Akademiniai: didesnis mokymosi krūvis, kiti mokymosi standartai, pablogėję pažymiai; kuo aukštesnė klasė ir mokymosi tuo mažiau tiesioginio mokinių ir mokytojų bendravimo, palaikymo ir individualios pagalbos iš mokytojų ir administracijos

- Socialiniai: sudėtingesni santykiai su bendraamžiais, daugiau mokyklinių kivirčių;

- Psichologiniai: daugiau stresų, nerimo, depresijos, vienišumo išgyvenimų.

Paprastai mokslininkai daugiausiai nagrinėja atėjimo į mokyklą adaptacinius sunkumus bei perėjimą iš pirmojo koncentro į antrąjį, tačiau R. Kučinskienė pažymi, kad žymiai sudėtingesnis yra perėjimas iš antrojo į trečiąjį koncentrą, paprastai devintoje klasėje keičiant mokyklą. Šis perėjimas yra apsunkintas paauglystės krizės sunkumų, nors mokiniai jau yra patyrę perėjimą, taigi yra išlavinę reikiamus socialinius įgūdžius. Pastebėtina, kad šiuo klausimu tyrimų duomenys yra prieštaringi, autoriai teigia esant sunkesniu perėjimu paauglystėje, tačiau ilgesnį ir sudėtingesnį adaptacinį periodą išgyvena moksleiviai, pereinantys į antrąjį koncentrą. Hardy, Bukowski, Sippola (2002), atlikę tyrimą, kaip keičiasi paauglių bendraamžių santykiai pereinant į kitą mokyklą, nustatė, kad šiame periode yra svarbesni socialiniai gebėjimai, ne padedantys išlaikyti senąją draugystę, o padedantys užmegzti naują draugystę. Jų atliktas tyrimas rodo, kad paauglės mergaitės labiau linkusios iki tol nepažintus žmones pavadinti draugais negu berniukai. Tai rodo, kad mergaitės yra jautresnės mokyklos aplinkos įtakai negu berniukai. (pagal R. Kučinskienė, 2006).

Įvairių mokslininkų tyrimų rezultatai rodo, kad adaptacijos naujojoje mokykloje sėkmingumas yra susijęs ir su mokyklos, į kurią mokinsys atvyko mokytis, tipu bei moksleivių kolektyvu. R. Kučinskienė (2006) teigia, kad devintoje klasėje moksleiviai geriausiai adaptuojasi jaunimo mokykloje, šį teiginį patvirtina ir L. Bukšnytė (1999), išskirdama pagrindinį veiksnį,

lemiantį šią sėkmę – mokytojų požiūrį į moksleivį. Manytume, jog šią adaptaciją lengvina ir kitas faktorius – moksleivių geresnė savijauta lygių kompetencijų, gabumų kolektyve, taip pat pati mokyklos atmosfera.

Apžvelgę literatūrą, galime daryti išvadą, jog sėkmingai paauglio socializacijai yra ypatingai svarbi bendraamžių įtaka, ji yra formuojantis asmenybės veiksnys, drauge paauglys mokosi užimti tam tikrą vietą visuomenėje pagal savo polinkius, gebėjimus. Bendraamžių grupės įtaka ypač reikšminga laikotarpiu, kurį Marcia pavadino „prisiimtu identitetu“, kai referentinės grupės nuomonė lemia, koku paauglys siekia būti ir kokį identitetą sau laiko priimtinu. Nesėkmingos socializacijos atveju paauglys gali pasirinkti asocialią grupę savo bendravimo poreikiams tenkinti bei perimti jos pažiūras, tuo pačiu labiau toldamas nuo visuomenei priimtino gyvenimo būdo, vertybių. Mokyklos keitimas paauglystės laikotarpiu yra rizikos faktorius, lemiantis ir mokymosi kokybę, ir asmenybės socializaciją, drauge – asmenybės brendimo procesą.

2. PAAUGLIŲ KONFLIKTŲ SPRENDIMO BŪDŲ IR SUBJEKTYVIOS SOCIALINĖS ADAPTACIJOS TYRIMAS

2.1. Paauglių konfliktų sprendimo būdų tyrimas

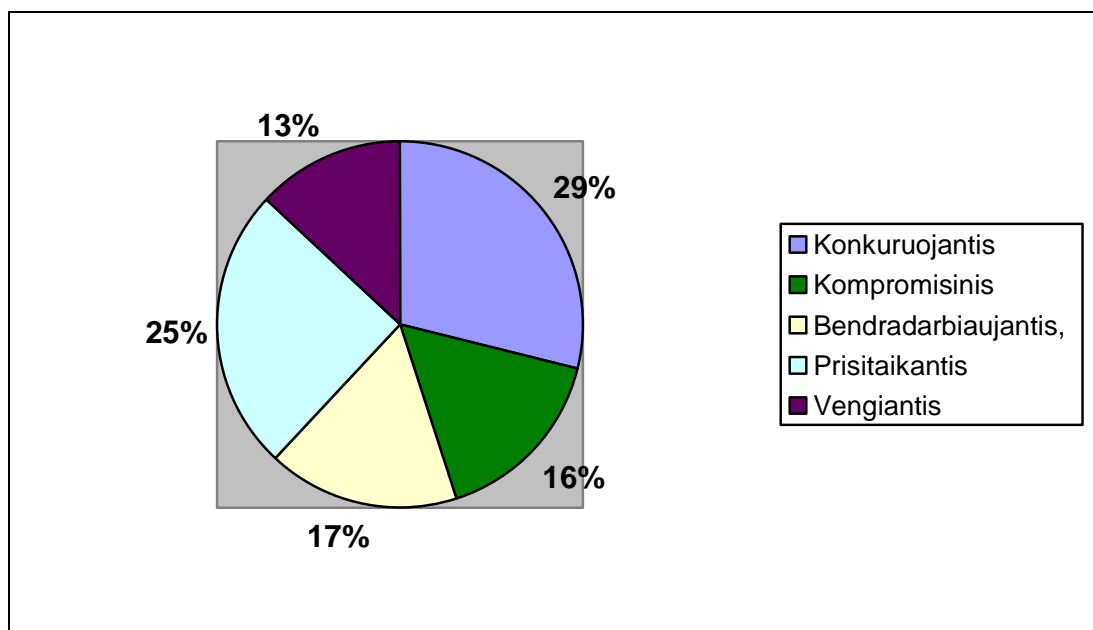
Kalbant apie sudėtingą žmonių santykių sistemą, kyla klausimai, kodėl vieni žmonės elgiasi vienaip, o kiti kitaip, kodėl vieni konfliktą sprendžia naudodami konkuruojančią strategiją, o kiti ieško kompromisų ar bendradarbiauja, treči – tiesiog prisitaiko ar vengia konflikto. Visi šie klausimai verčia susimąstyti ir ieškoti atsakymų bent iš dalies painiai santykių sistemai pažinti.

2.1.1 Tyrimo metodika ir organizavimas

Tyrimas – moksleivių konfliktų sprendimo strategijų tyrimas, kur moksleivis įvertina kiekvieną teiginį penkiabale sistema.(priedas Nr. 1). Metodika D. Gailienės, L. Bulotaitės, N. Sturlienės (2002). knygos. Gauti atsakymai buvo patalpinti į lentelę (ten pat, p. 211) konfliktų sprendimo strategijai nustatyti.

2.1.2 Tyrimo rezultatų aptarimas

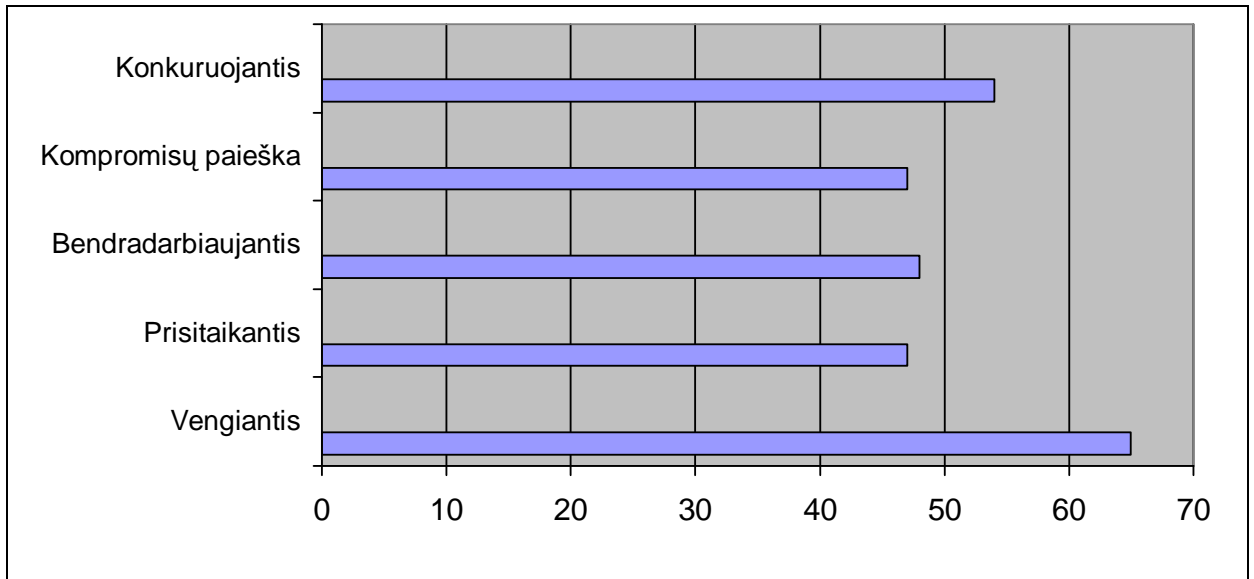
Šiame tyrime siekiame išsiaiškinti kokius konfliktų sprendimo būdus renkasi 9 klasės moksleiviai. Atsakymus matome 1 pav.

1 pav. Moksleivių pasirenkamos konfliktų sprendimo strategijos (N = 134)

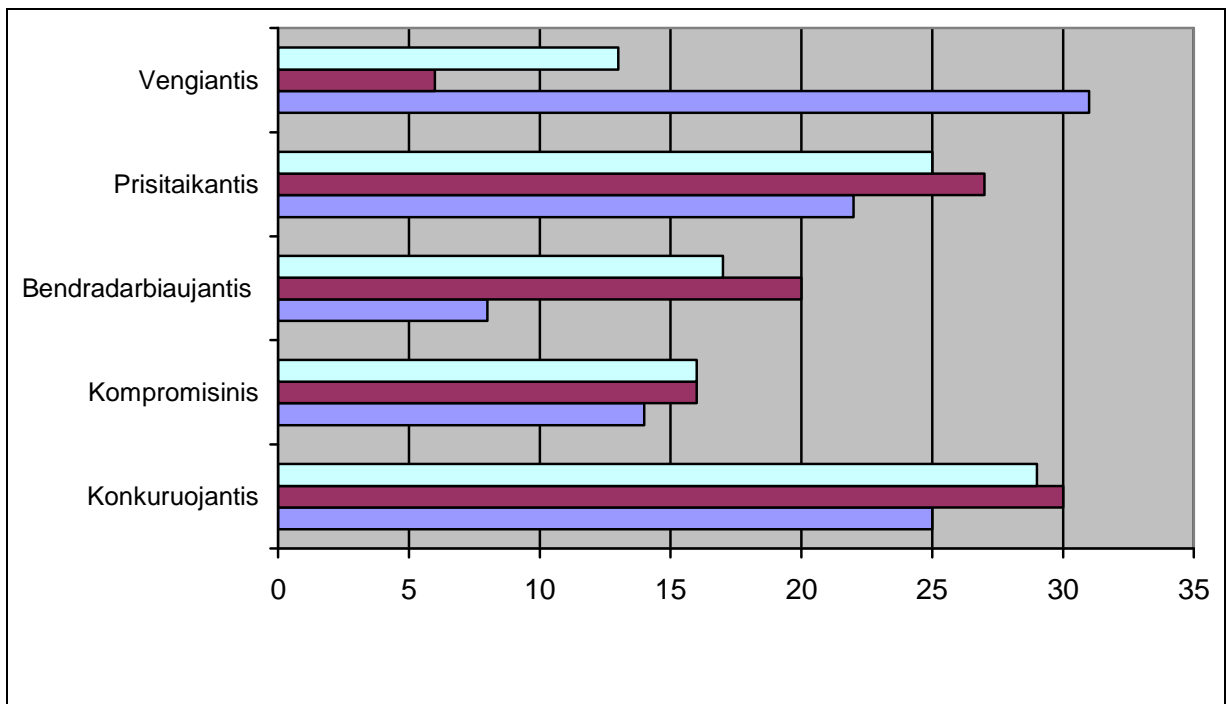
Akivaizdu, jog labai ryškios persvaros neturi nei vienas konfliktų sprendimo būdas, ryškiau išsiskiria konkuruojanti (29 proc.) ir priešingos krypties – prisitaikanti (25 proc.) strategijos. Mažiausiai populiarumo susilaukė vengiantis (13 proc.) ir kompromisinis (16 proc.) konfliktų sprendimo būdai. Palyginimui galima pateikti A. Palujanskienės ir J.V. Uzdilos (2004) duomenis, teigiančius, jog dauguma moksleivių ieško kompromisų, mažiau - renkasi konfliktų vengimo strategiją, trečiasis pagal populiarumą – bendradarbiavimas.

Šiam konfliktų strategijų pasirinkimui, ko gero, daro didelę įtaką ir socialinės nuostatos, visuomenės nuomonė, tarkime populiarų teiginį „konfliktų reikia vengti“ paremia ne tik respondentai, pasirinkę vengiantį konfliktų sprendimo būdą, bet ir kitų strategijų atstovai (2 pav.)

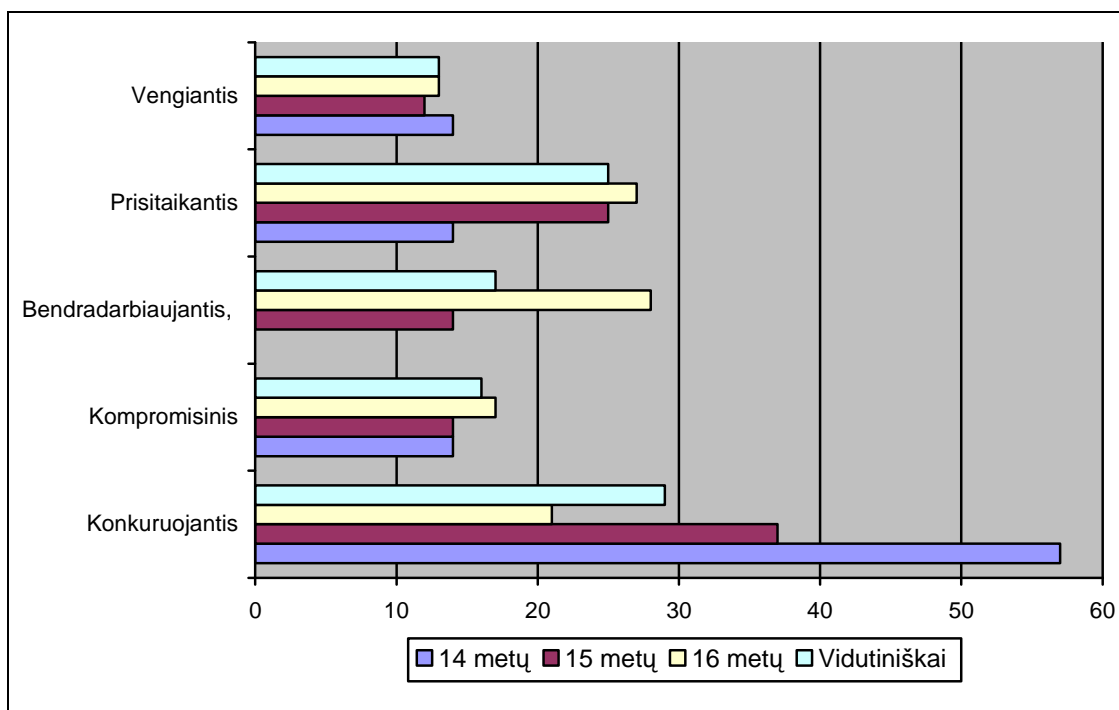
2 pav. Atskirų konfliktų sprendimo strategijų atstovų vertinimas teiginiui „Konfliktų reikia vengti“ – „dažnai“ ir „visada“ suma (N = 134)

Peržvelgsime, kokie moksleiviai renkasi kokias strategijas. Pirmasis didelis skirtumas – lytis. (žr. 3 pav.) Akivaizdu, jog vaikinai mažiausiai renkasi bendradarbiavimo būdą, žymiai daugiau - konkurencinį arba jo priešingybę – vengiantį konfliktų sprendimo būdą. Merginos – konkuruojantį arba prisitaikantį (Pirsono koeficientas 0,36, silpnas ryšys tarp elementų).

3 pav. **Konfliktų strategijos pasirinkimas, priklausomai nuo lyties** (N = 134)

Šio tyrimo duomenys kardinaliai priešingi A. Palujanskienės ir J.V. Uzdilos (2004) pateiktiems duomenims, kurie teigė, jog merginos siekia laimėti konfliktuose rečiau negu vaikinai, labiau linkusios nusileisti, tuo tarpu vaikinai labiau trokšta laimėti, primesti savo nuomonę, patenkinti savo interesus. Atlikto tyrimo metu nustatyta, jog konkuruojanti konfliktų sprendimo strategija populiariausia tarp abiejų lyčių paauglių, merginos labiau linkę bendradarbiauti bei prisitaikyti, tuo tarpu vaikinai – išvengti konflikto.

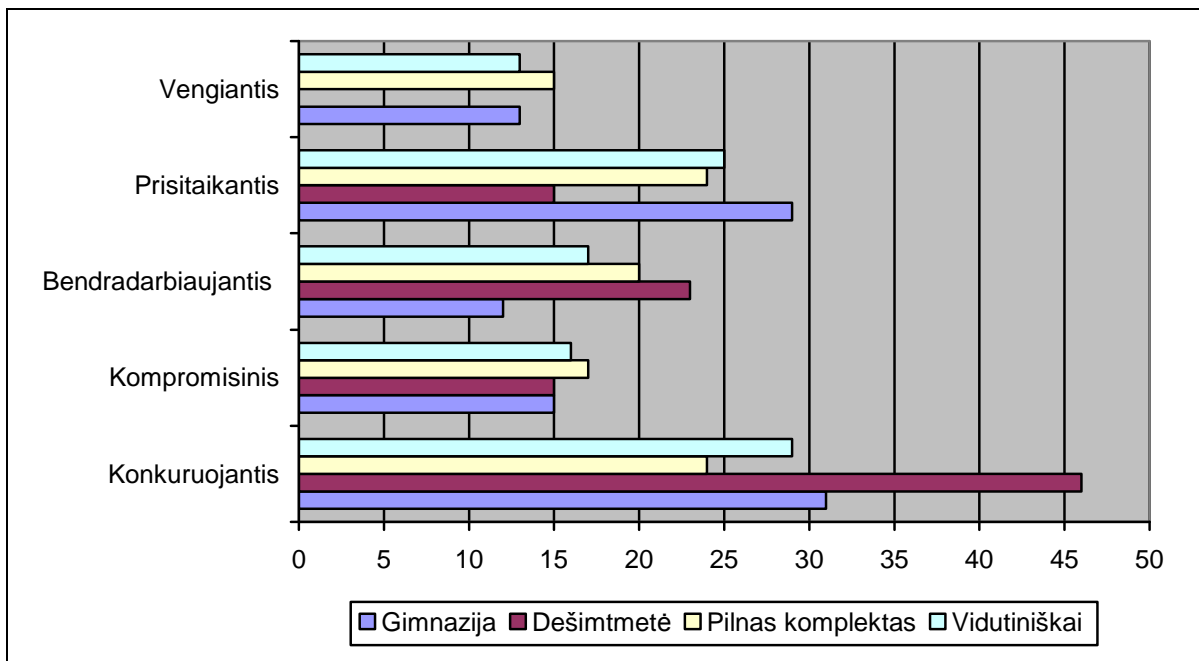

4 pav. **Konfliktų strategijos pasirinkimas, priklausomai nuo moksleivių amžiaus** (N = 134)

Palyginę konfliktų sprendimo būdą pagal moksleivių amžių (žr. 4 pav.) matome, kad jauniausieji paaugliai yra labiausiai linkę tarpusavyje konkuruoti, drauge tai yra agresyviausias sprendimo būdas, tuo tarpu šešiolikmečių populiariausias sprendimo būdas yra bendradarbiavimas (šio varianto nepasirinko nei vienas keturiolikmetis), taip pat jų tarpe populiarnesni kompromisinis ir prisitaikantis konfliktų sprendimo būdai (Pirsono koeficientas 0,9 – stiprus ryšys).

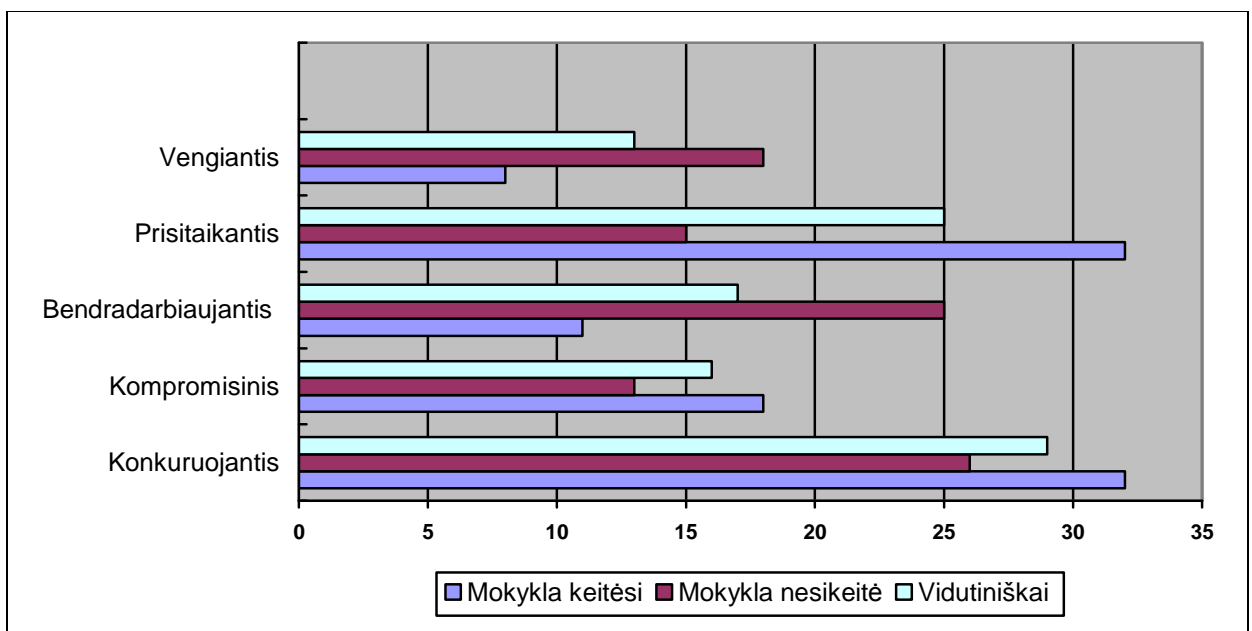
Kaip teigia Markovits H., St-Onge, M. J. (2009) - agresyvesnės konfliktų sprendimo strategijos yra būdingesnės jaunesniojo amžiaus paaugliams. Atliktas tyrimas šį teiginį patvirtino.

Palyginę konfliktų sprendimo strategijos pasirinkimą, priklausomai nuo mokyklos tipo : 10 pav. matome, jog agresyviausiai – naudodami konkurencijos strategiją sprendžia konfliktus dešimtmetės mokyklos moksleiviai. Antra vertus, konstruktyviausia – bendradarbiavimo strategija irgi naudojama dešimtmetės mokyklos moksleivių, kuri jų pasirinkimuose yra antra pagal populiarumą (atitinkamai 46 proc. ir 23 proc.). Šie moksleiviai nei vienas nepažymėjo, jog vengia konfliktų. Gimnazijos moksleivių pasirinkimuose populiariausi konkuravimo ir prisitaikymo būdai – atitinkamai 31 ir 29 proc., analogiški pasirinkimai ir pilno komplekto moksleivių tarpe (Pirsono koeficientas 0,6 – vidutinis ryšys).

5 pav. **Konfliktų strategijos pasirinkimas, priklausomai nuo mokyklos tipo (N = 134)**

Kadangi gimnazijos moksleiviai visi yra keitę mokyklą šiais mokslo metais, tuo tarpu dešimtmetės mokyklos – mokosi kartu jau seniau, lyginsime konfliktų sprendimo strategijos pasirinkimą priklausomai nuo šio faktoriaus. Atsakymus matome 5 pav.

6 pav. **Konfliktų strategijos pasirinkimas, priklausomai nuo mokyklos keitimo** (N = 134)

Akivaizdu, jog palyginus su bendru tyrimu, kur populiariausi konfliktų sprendimo būdai yra konkuruojantis (29 proc.) ir prisitaikantis (25 proc.), mokyklos keitimas yra faktorius, kuris kuria tendenciją rasti vietą naujame kolektyve konkuravimu ir prisitaikymu – abi strategijas renkasi po 32 proc. apklaustųjų. Tuo tarpu moksleivių tarpe, kurie šiais mokslo metais nekeitė kolektyvo populiariausi yra konkuruojantis ir bendradarbiaujantis bei konfliktų vengimo strategijos (Pirsono koeficientas 0,39 – silpnas ryšys).

Palyginę įvairius respondentų duomenis, galime teigti, jog didžiausią įtaką konfliktų sprendimo strategijai turi paauglių amžius, kiek mažesnę lytis, tačiau tyrimo duomenys neigia teorinėje dalyje pateiktus duomenis apie didesnę vaikinų agresyvumą, sprendžiant konfliktus. Didelę įtaką konfliktų sprendimo strategijai daro mokyklos keitimas, tendencija - dvi kryptys, viena kitai priešingos – prisitaikymas ir konkurencija.

2.2. Subjektyvios socialinės adaptacijos tyrimas

Asmenybės adaptacija, tai sudėtingas, trunkantis visą žmogaus gyvenimą, procesas. Tačiau pastebima, kad asmenybės adaptacija ypatingai aktualia problema tampa kritiniais žmogaus gyvenimo etapais, kurių vienas yra paauglystė. Ši amžiaus tarpsnį R. Žukauskienė įvardija kaip nepaprastai sudėtingą, asmenybei daugybę reikalavimų keliantį etapą, t.y. iš paauglio reikalaujama dar didesnio savarankiškumo, iniciatyvumo, atsakomybės ir pan. Be to, paauglystėje, anot E. Eriksono, sprendžiama tapatumo krizė. Paauglys nori suvokti save, bando ieškoti savo pozicijos gyvenime, tačiau šis procesas ne visada plėtojasi sklandžiai, asmenybės viduje sukeldamas dar didesnę sumaištį. Taigi, galima manyti, kad psichosocialinės adaptacijos šiame amžiaus tarpsnyje ypatumų ieškojimas, yra svarbi mūsų visuomenei.

2.2.1. Tyrimo metodika ir organizavimas

Visi respondentai buvo supažindinti su tyrimo tikslu, paaiškinta, kam bus naudojami tyrimo rezultatai. Anonimiškumas ir konfidencialumas buvo garantuotas. Respondentai turėjo galimybę atsisakyti ir nedalyvauti apklausoje.

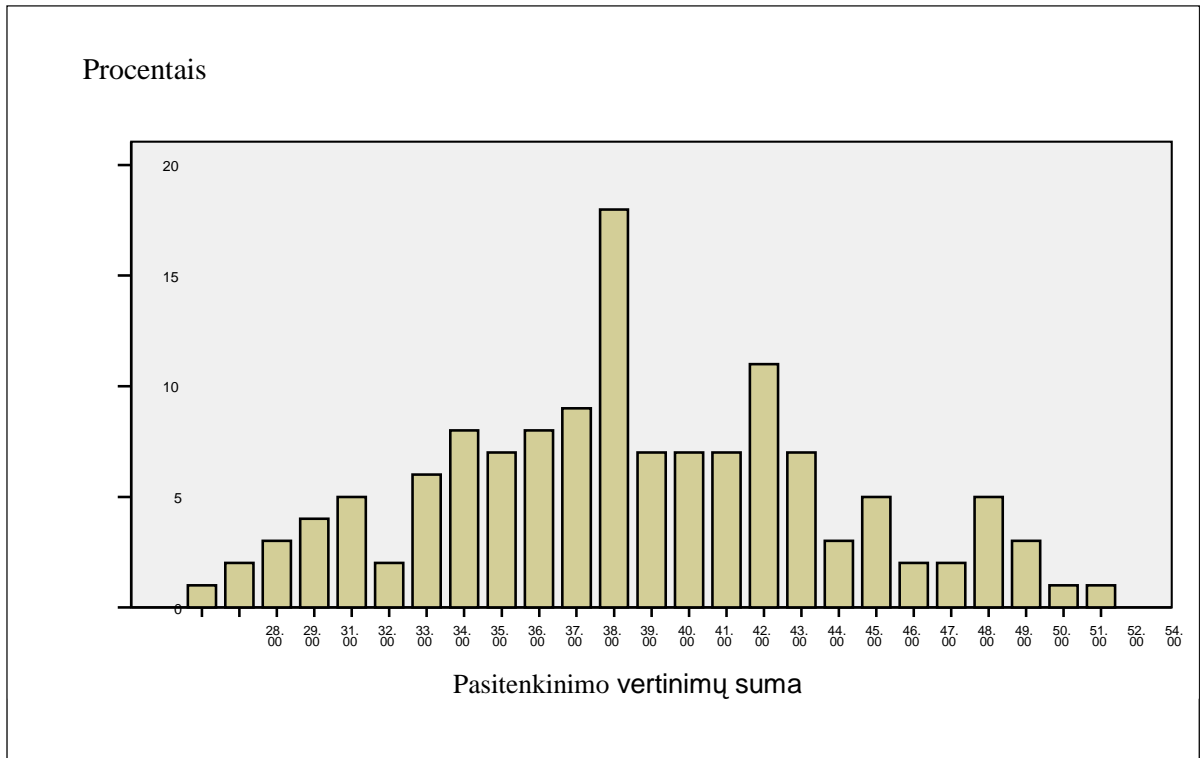
Respondentams buvo paruoštos anketos, sudarytos pagal V. Legkausko metodiką (2000, p. 57). Ji sukurta ir skirta išsiaiškinti tiriamų moksleivių pasitenkinimą socialiniais santykiais klasės kolektyve. Anketoje yra 14 teiginių, kur šešių intervalų Likerto skalėje reikia pažymėti atsakymą, kiek respondentas sutinka su atsakymu – nuo „visiškai sutinku“ – 6 balai, iki „visiškai nesutinku“ – 1 balas. Teiginiai 3, 8, 12, 14 yra vertinami atvirkščiai. Skaitinė pasitenkinimo išraiška grupuota į klasterius, padedančius lyginti atskiras pozicijas.

Tiriamieji. Tyrime apklausti 134 Panevėžio miesto ir rajono paaugliai: 12 Panevėžio rajono Berčiūnų pagrindinės mokyklos moksleivių, 67 Panevėžio V. Mikalausko menų mokyklos (pilnas klasių komplektas nuo 1 iki 12 klasės) bei 55 Panevėžio V. Žemkalnio gimnazijos mokiniai. Siekdami išsiaiškinti, kaip kinta moksleivių konfliktų sprendimo pobūdis keičiant mokyklą, klausėme ar jie šiais metais keitė mokyklą. Rezultatai pasidalino beveik per pusę – šiais mokslo metais keitė mokyklą 55 proc. apklaustųjų. Respondentų amžius – 14 (5 proc.) , 15 (39 proc.) ir 16 (56 proc.) metų. Moksleivių lytis – 73 proc. merginų, 27 proc. vaikinų.

2.2.2. Tyrimo rezultatų analizė

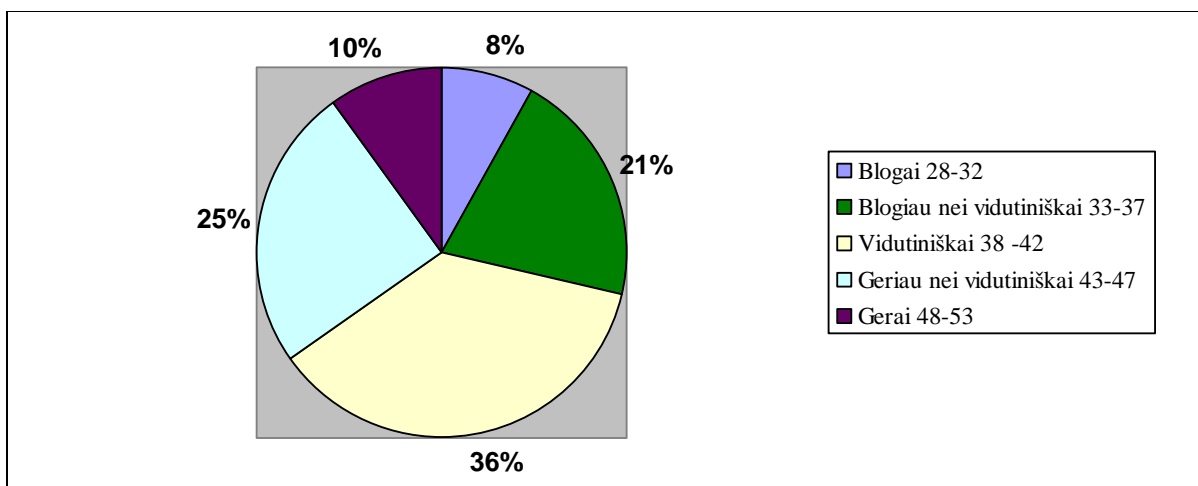
Apklausoje siekta nustatyti, kaip patys moksleiviai vertina savo socialinius santykius, kaip jaučiasi klasės kolektyve.

7 pav. matome moksleivių savijautos vertinimą – dauguma moksleivių įvertino vidutiniškai (minimalus vertinimas 28 balai, maksimalus – 54, vidutiniškai vertinama 40 balų). Daugiausia moksleivių įvertino 38 balais (13 procentų). Labai blogai ir labai gerai savo socialinius santykius vertina mažas moksleivių kiekis.

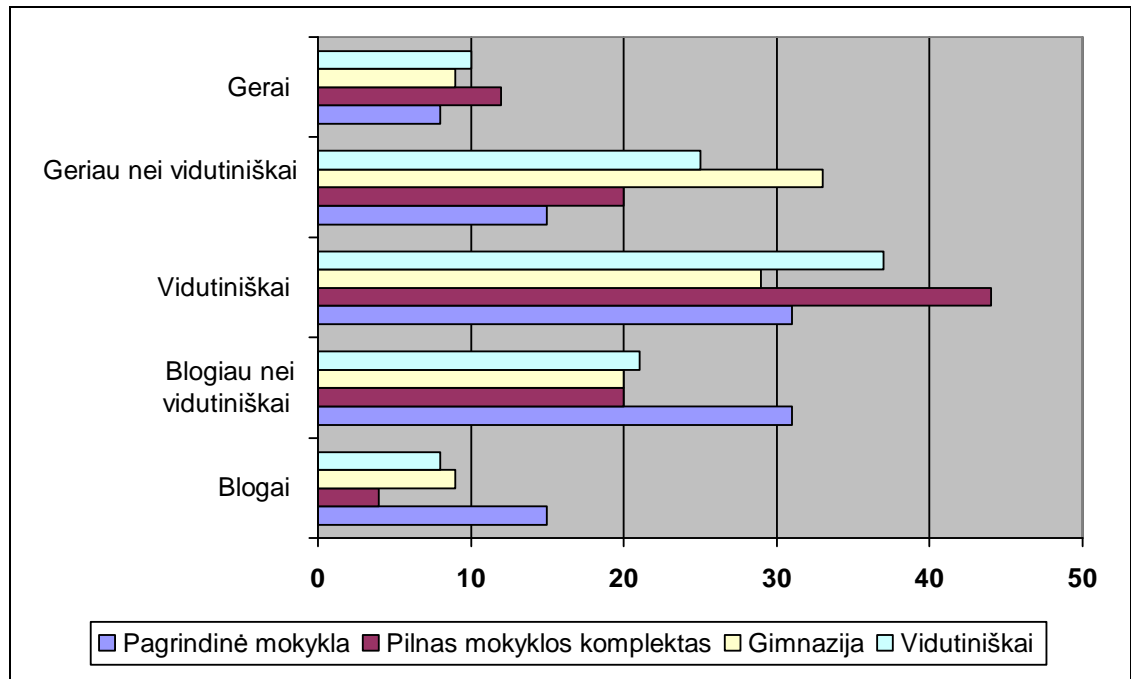
7 pav. Moksleivių socialinės savijautos subjektyvus vertinimas. Vertinimų pasiskirstymas (N = 134)

Atsakymus grupuojant 5 balų intervalu, matysime procentinę respondentų išraišką (žr. 8 pav.).

8 pav. Moksleivių socialinės savijautos subjektyvus vertinimas (N = 134)

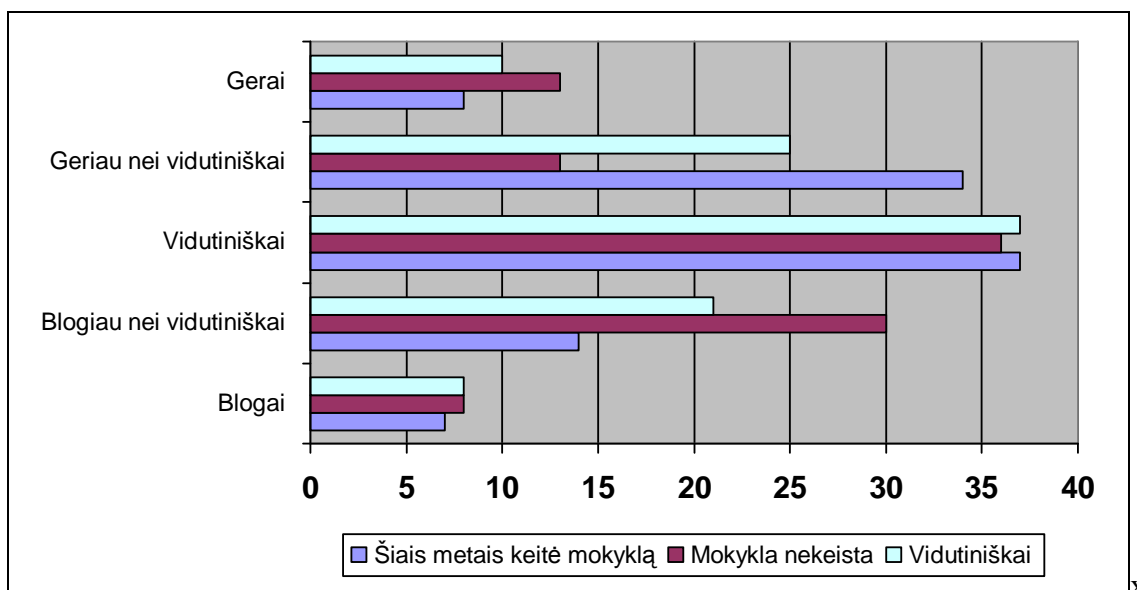
Peržvelgsime atskirų mokyklų tipų moksleivių socialinę savijautą. 3 pav. atvaizduoti moksleivių atsakymai, priklausomai nuo mokyklos tipo.

9 pav. Moksleivių socialinės savijautos vertinimas, priklausomai nuo mokyklos tipo (N = 134)

Akivaizdu, kad geriausiai savo savijautą kolektyve įvertino gimnazijos moksleiviai, nors jie šiais mokslo metais keitė mokyklą (Pirsono koeficientas 0,8). Šiuo atveju patvirtinama teorinėje dalyje išdėstyta mokslininkų nuomonė, kad individuali savijauta priklauso ir nuo aplinkos, kurioje gyvena paauglys, ypač labiau subrendęs, pasiekęs aukštesnį tapatumo būvį – jeigu aplinka yra netinkama jaunuoliui, kyla vidinis konfliktas, peraugantis į išorinį, dėl būtinybės prisiderinti arba atmesti aplinkos reikalavimus individui. Šiuo atveju – blogiausiai vertinta pagrindinė mokykla, nors apklaustųjų skaičius nėra didelis ir reprezentyvus, tačiau joje besimokantys vertina savo socialinius santykius prasčiausiai, galbūt dėl išėjusių į gimnazijas bendramokslių pakito likusiųjų santykiai, klasės atmosfera, vyraujantys bendravimo stiliai.

Palyginsime moksleivių, patyrusių mokyklos keitimą ir nekeitusių mokyklos savijautą. Atsakymus matome 10 pav. Nedidelė dalis tų respondentų, kurie savo pasitenkinimą socialiniais santykiais įvertino „gerai“ šiais mokslo metais mokyklos nekeitė. Dauguma moksleivių, kurie įvertino „geriau nei vidutiniškai“ – mokyklą keitė.

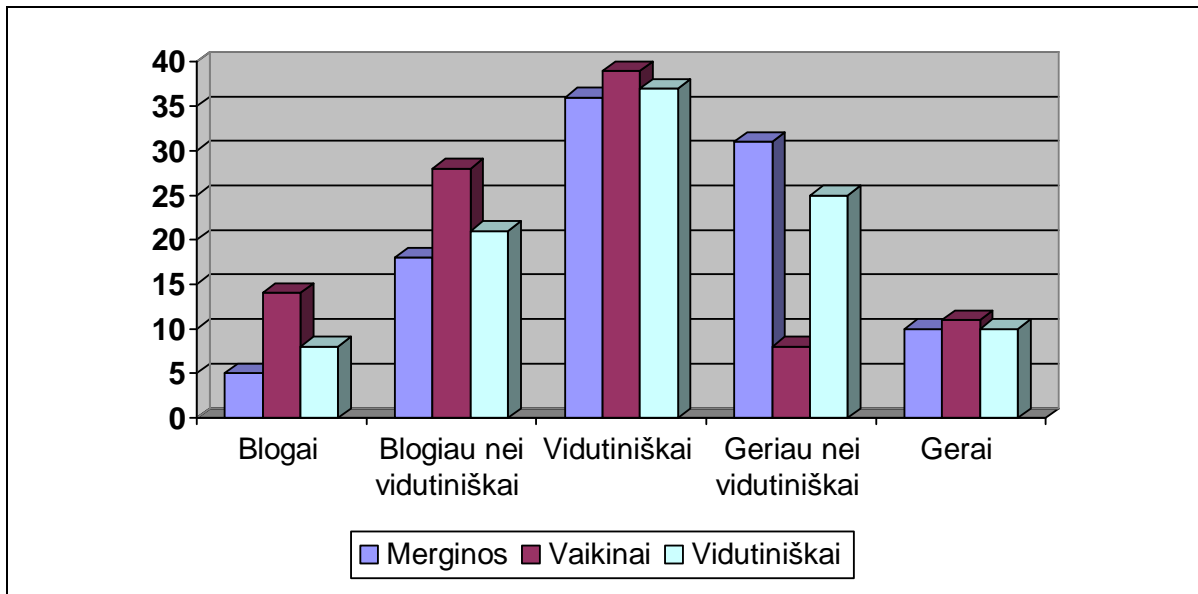
10 pav. Moksleivių socialinės savijautos vertinimas, priklausomai nuo mokyklos keitimo šiais mokslo metais (N = 134)

Merginos (žr. 11 pav.) kiek geriau vertina savo savijautą kolektyve, geriau nei vidutiniškai įvertino 31 proc. atsakiusiuju, gerai įvertino 10 proc., vaikunų – atitinkamai – 8 ir 11 proc. (Pirsono koeficientas 0,3, nustatytas silpnas ryšys).

Pastebėta, jog jaunesnio amžiaus moksleiviai blogiau vertina savo socialinius santykius, visi keturiolikmečiai įvertino „blogai“ arba „blogiau nei vidutiniškai“, tuo tarpu penkiolikmečių ir šešiolikmečių vertinimas yra artimas vidurkiui (Pirsono koeficientas 0,7).

Daugiausiai pritarimo sulaukė teiginys „turiu pakankamai draugų“ bei „yra daug bendraklasių, kurie prireikus man padeda“, mažiausiai pritarimo sulaukė teiginys „klasėje priešų neturiu“. Neigiamų teiginių grupėje daugiausiai paneigimų susilaukė „jaučiuosi ignoruojamas“, tai yra dauguma moksleivių patvirtino, jog priklauso mažajai grupei arba patenkina savo bendravimo poreikius kitas būdais, nėra klasės atstumtasis. Iš neigiamųjų teiginių populiariausias yra „jaučiuosi bendraklasių nesuprastas“, jį patvirtino 26 proc. visų respondentų, tame tarpe - 25 proc. vidutiniškai bei 18 proc. geriau nei vidutiniškai patenkintų savo socialiniais santykiais moksleivių. Daugiausia „nesuprastųjų“ – gimnazijoje, tai kiek stebina, kadangi gimnazijos moksleiviai pagal kitus anketos klausimus yra labiausiai patenkinti savo ryšiais kolektyve. Galime

daryti prielaidą, kad gimnazijos moksleiviai yra pasiekę aukštesnį tapatumo būvį, yra ryškesnės individualybės nei dešimtmetės ar pilno komplekto mokyklos moksleiviai.

11 pav. Moksleivių socialinės savijautos vertinimas, priklausomai nuo lyties (N = 134)

Peržvelgę subjektyvios socialinės savijautos tyrimo atsakymus, matome jog mokyklose vyrauja vidutinis prisitaikymas. Merginos bei vyresnio amžiaus moksleiviai yra labiau patenkinti savo socialiniais santykiais, respondantai yra patenkinti savo draugų kiekiu, jų palaikymu, tačiau nemaža dalis moksleivių jaučiasi nesuprasti savo bendraamžių.

2.3 Mokių konfliktų įveikos strategijų taikymo ir adaptacijos, pasitenkinimo socialiniais santykiais sąsajos

Kalbant apie V. Legkausko metodiką, autorius neišskiria adaptacijos lygmenų. E. Griniene apie adaptaciją rašo: gera – prasta, todėl sąlyginai ir išskiriame tokius lygmenis.

Kaip jau pastebėta mokslinėse publikacijose, moksleivių adaptacija ir konfliktiškumo, vidinių konfliktų sąsajos akivaizdžios, tačiau nepavyko rasti duomenų, kaip adaptacija, pasitenkinimas socialiniais santykiais veikia konfliktų sprendimo strategijos pasirinkimą. Atliktame tyrime sugretinome abiejų anketų duomenis (žr. 4 lent. ir priedas Nr. 2).

4 lentelė

Adaptacijos ir konfliktų sprendimo sąsajos (procentinė išraiška). N. 134

Adaptacijos vertinimas	Konfliktų sprendimo strategijos pasirinkimas				
	Konkuruojantis	Kompromisų paieška	Bendradarbiaujantis	Prisitaikantis	Vengiantis
Prasta	70	10	20	0	0
Prastesnė negu vidutiniška	46	18	11	0	25
Vidutiniška	10	14	12	47	16
Geresnė negu vidutiniška	40	18	12	27	3
Gera	7	14	57	14	7

Kaip matome iš 4 lentelėje pateiktų atsakymų, tyrimas nenurodo vienareikšmiškai (Pirsono koeficientas 0,3, ryšys yra silpnas) kaip patenkinti savo socialiniais ryšiais moksleiviai pasirenka konfliktų sprendimo strategijas, tačiau tyrime ryškėja tam tikros tendencijos: prastai adaptuoti respondentai nurodė daugiau naudojančius agresyvesnius būdus: net 70 proc. jų atsakė, jog ginče naudoja konkuravimo strategiją, kuri yra agresyviausioji oponento atžvilgiu, ir tik 20 proc. atsakiusių nurodė dažniausiai bendradarbiaujantys. 46 procentai prasčiau nei vidutiniškai prisitaikiusių moksleivių pagal konfliktų sprendimo būdus atsakė konkuruojantys konflikto metu,

jie jaučiantys poreikį nugalėti, įrodyti savo tiesą, spaudžia oponentą ginčo metu ir netgi pasirengia tam iš anksto – apgalvoja argumentus, spaudžia grupę priimti sprendimą balsuojant. Kita dalis – ketvirtadalis visų šios grupės respondentų konfliktų vengia.

Vidutiniškai adaptuoti paaugliai nurodė „prisitaikantys“ konfliktų atveju (47 proc.), „vengiantys konflikto“ (16 proc.), tai yra labiau linkę pasitraukti iš prieštaringos situacijos, nei aktyviai spausti kitus (10 proc.) priimti jiems palankius sprendimus. Galbūt ši jų pasirinkta strategija leidžia išlikti grupėje ne atstumtųjų rolėje, nors savi interesai nėra apginami, tačiau moksleiviai gali turėti aukštesnę vertybę – būti kolektyve vertinamiems.

Geriau negu vidutiniškai patenkintų savo ryšiais moksleiviai konfliktų sprendimo strategijomis nelabai skiriasi nuo vidutiniškai adaptuotų savo bendraamžių, jie labiau linkę spausti grupę priimti jų siūlymus (47 proc.), mažesnė dalis prisitaiko prie kitų sprendimo (27 proc.) nei vidutiniškai patenkinti savo socialiniais ryšiais, tačiau taip pat nelabai linkę bendradarbiauti, sprendžiant konfliktą.

Iš kitų respondentų išsiskyrė grupė, kuri savo socialiniais ryšiais klasės kolektyve yra įvertinusi gerai. Šių moksleivių dauguma nurodė, kad konfliktuose daugiausia bendradarbiauja (57 proc. šios grupės respondentų), tai yra, siekia abiemis oponuojančioms pusėms palankios išeities. Likusieji šios grupės moksleiviai pasiskirstė po kitus konfliktų sprendimo būdus: po 14 proc. respondentų ieško kompromisų ir prisitaiko prie grupės nuomonės, po 7 proc. – konfliktų vengia ir konkuruoja.

Iš pateiktos tyrimo analizės galima daryti išvadą, jog geriausiai klasės kolektyvo ryšiais patenkinti moksleiviai naudoja konstruktyviausią konfliktų sprendimo strategiją – bendradarbiavimą, tuo tarpu mažiausiai patenkinti savo socialiniais ryšiais – naudoja spaudimo kitiems kolektyvo nariams būdą. Kaip pažymėjo ir Esin Tezer (2001), darome išvadą, jog mažiau populiarūs paaugliai gauna daugiau spaudimo iš savo bendraamžių, jų atžvilgiu konfliktai sprendžiami mažiau konstruktyviai, jie patys išsiskiria itin destruktivių konfliktų sprendimu tarp sau lygiaverčių populiarumu bendraamžių. Šiuo tyrimu negalima nustatyti pirmapradės šio užburto rato priežasties – ar moksleiviai blogiau priimami bendraamžių dėl didesnio konfliktiškumo, polinkio agresyviau spręsti konfliktus, ar atvirkščiai, konfliktai sprendžiami agresyviai, nes nepopuliarių paauglių interesai yra kitų bendramokslių ignoruojami, į jų poreikius ir norus neatsižvelgiama. Galima prielaida, jog asmeninės savybės, trukdančios adaptuotis klasės kolektyve, taip pat trukdo ir konfliktų pozityvų sprendimą.

IŠVADOS

1. Paauglio adaptaciją lemia keletas veiksnių, iš kurių svarbiausieji yra bendri visiems amžiaus tarpsniams - neurotiškumas – genotipinės asmenybės emocinės konstitucijos labilumas, stresinėse situacijose lemiantis neurotinį elgesį; intelektualumas ypatingai socialinio ir emocinio intelekto rūšys, gebėjimas atpažinti bei valdyti emocijas ir socialinis išsivystymas susidedantis iš sensityvumo ir santykių su kitais formavimosi sėkmingumo. Lengviau adaptuojasi vaikai turintys teigiamą socialinę patirtį, lengvai bendraujantys, turintys didesnę emocinį intelektą, labiau susitvardantys, iniciatyvūs. Tuo tarpu sunkiau prisitaiko vaikai, paaugliai nesugebantys bendradarbiauti su bendraamžiais; agresyvūs, konfliktiški paaugliai dažniau atstumiami iš klasės kolektyvo.
2. Tyrimo metu nustatyta, mokyklose vyrauja vidutinis bei geresnis nei vidutinis prisitaikymas. Merginos bei vyresnio amžiaus moksleiviai yra labiau patenkinti savo socialiniais santykiais, respondentai yra patenkinti savo draugų kiekiu, jų palaikymu, tačiau nemaža dalis moksleivių jaučiasi nesuprasti savo bendraamžių. Geriausiai savo savijautą kolektyve įvertino gimnazijos moksleiviai, nors jie šiais mokslo metais keitė mokyklą, tad galime daryti prielaidą, kad gimnazijų moksleiviai lengviau adaptuojasi bendraamžių kolektyve. jie geba konstruktyviai sąveikauti su socialine aplinka, palaikyti brandžius santykius su aplinkiniais, prisitaikyti prie situacijos, mokėti ją spręsti.
3. Tiriant nustatyta, jog 9 klasės moksleiviai dažniausiai naudoja konkuruojančią (29 proc.) ir priešingos krypties – prisitaikymo (25 proc.) strategijos. Mažiausiai populiarumo susilaukė vengiantis (13 proc.) ir kompromisinis (16 proc.) konfliktų sprendimo būdai.
4. Paauglių demografiniai duomenys turi įtakos konfliktų sprendimui. Vaikinai mažiausiai renkasi bendradarbiavimo būdą (8 proc.), žymiai daugiau - konkurencinį (25 proc.) arba jo priešingybę – vengiantį (31 proc.) konfliktų sprendimo būdą. Merginos dažniausiai rinkosi konkuruojantį (30 proc.) arba prisitaikantį (30 proc.) konflikto sprendimo būdą. Jauniausieji paaugliai yra labiausiai linkę tarpusavyje konkuruoti 57 proc., tuo tarpu šešiolikmečių populiariausias sprendimo būdas yra bendradarbiavimas (28 proc.) (šio varianto nepasirinko nei vienas keturiolikmetis), taip pat jų tarpe populiariesni kompromisinis (27) ir prisitaikantis

(21) konfliktų sprendimo būdai. Merginos, būdamos socialesnės, įvairesniais būdais sprendžia konfliktus, kaip ir vyresnio amžiaus paaugliai.

5. Analizuojant sąsajas tarp pasitenkinimo socialiniais santykiais ir konfliktų sprendimo būdų išryškėjo tam tikros tendencijos. Mokiniam, kurie įvertino savo socialinę adaptaciją kaip gerą buvo būdingiausia bendradarbiavimas(57%), vidutinišką – prisitaikymas (47%), prastą – konkuruojantis (70%).
6. Kelta hipotezė nepasitvirtino statistiniais duomenimis, tačiau iš tendencijų galima daryti išvadą, jog geriausiai klasės kolektyvo ryšiais patenkinti moksleiviai naudoja konstruktyviausią konfliktų sprendimo strategiją – bendradarbiavimą, tuo tarpu mažiausiai patenkinti savo socialiniais ryšiais – naudoja spaudimo kitiems kolektyvo nariams būdą. Šiuo tyrimu negalima nustatyti priežastingumo ryšių – ar moksleiviai blogiau priimami bendraamžių dėl didesnio konfliktiškumo, polinkio agresyviau spręsti konfliktus, ar atvirkščiai, konfliktai sprendžiami agresyviai, nes nepopuliarių paauglių interesai yra kitų bendramokslų ignoruojami, į jų poreikius ir norus neatsižvelgiama. Galima prielaida, jog asmeninės savybės, trukdančios adaptuotis klasės kolektyve, trukdo ir pozityvios konfliktų sprendimo strategijos pasirinkimui.

REKOMENDACIJOS

1. Apžvelgę paauglių konfliktų priežastis, jų pasirenkamas strategijas jiems spręsti bei sąsajas su paauglių adaptacija bendraamžių kolektyve, galime teigti, jog pagalba paaugliams geriau adaptuotis bei pozityviau spręsti konfliktus yra galima per psichologinę pagalbą. Paaugliai turėtų būti mokomi pozityvių konfliktų sprendimo strategijų, bendradarbiavimo, savo ir kitų interesų derinimo.
2. Pedagogų tikslas, turėtų būti, negatyvius konfliktuojančių teiginius paversti pozityviais. Nereiktų patarinėti, o tiesiog teigti alternatyvius pasiūlymus. Esant giliems vidiniams konfliktams, paaugliams rekomenduojama psichologo ar psichoterapeuto pagalba, padedant konfliktus spręsti nuo vidinių, vėliau pereinant prie bendravimo įgūdžių lavinimo bei konfliktų sprendimo strategijų mokymo.
3. Pedagoginėms psichologinėms tarnyboms turėtų būti siūloma sudaryti psichologinės pagalbos grupes vaikams, kurių adaptacijos raida yra sutrikusi, dar iki paauglystės pradžios, tai yra pradėti prevencinį darbą prieš prasidedant paauglystės krizei, tai yra pradinių klasių moksleiviams, padedant jiems įsisavinti naujus, tinkamesnius bendravimo įgūdžius, mažinant faktorius, kurie lemia prastą socializaciją kolektyve.
4. Tyrimo metu nustatyta, jog geriausiai adaptuoti klasės kolektyve yra gimnazijos moksleiviai. Darant prielaidą, jog jų adaptacija sėkmingiausia dėl palankiausio socialinės aplinkos psichologinio klimato, dėl tarpusavio interesų bendrumo (ką patvirtina ir teorinė literatūra), siūloma intensyviau diferencijuoti moksleivius pagal jų gebėjimus, interesus, brandą.
5. Kadangi konfliktus destruktiviausiai sprendžia blogai savo socialinius ryšius vertinantys paaugliai, rekomenduojama pedagoginė pagalba šiai grupei moksleivių, siekiant juos įtraukti į įvairias prosocialias grupes, užimtumo veiklas ir pan. Taip pat, atsižvelgiant į teorinės literatūros duomenis, ir nesant nustatytų priežastingumo ryšių tarp paauglių adaptacijos ir konfliktų sprendimo strategijų pasirinkimo, būtina atsižvelgti į klasės kolektyvo atstumtuosius, kurie, kaip teigia tyrimo duomenys, agresyviausiai sprendžia konfliktus. Norint sumažinti pastarųjų agresiją bei atstūmimą, būtina atsižvelgti į jų pačių nuomonę, padėti reikšti savus interesus, tuo padedant integruotis į kolektyvą.

LITERATŪRA

1. Almonaitienė J. Antinienė D., Ausmanienė D ir kt. *Bendravimo psichologija* : vadovėlis. Kaunas : Technologija,
2. Barkauskaitė, M. (2001) *Paaugliai: sociopedagoginė dinamika*. Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas.
3. Berns R.M. (2009) *Vaiko socializacija : šeima, mokykla, visuomenė*. Kaunas: Poligrafija ir informatika.
4. Bukšnytė L, Kitrys A. (2008) Mokinių patiriamo smurto bei savijautos ypatumai skirtingo tipo mokyklose. *Pedagogika*. - T. 91, p. 60-65.
5. Bukšnytė L. (1999) Bendrojo lavinimo ir jaunimo mokyklos moksleivių savijautos ypatumai. *Ugdymo psichologija*. - T. 2, Nr. 1, p. 34-40.
6. Bukšnytė L. (2002) Vyresniųjų klasių moksleivių asmenybės ypatumų ir prisitaikymo mokykloje sunkumų ryšys. *Lietuvos psichologijos akiračiai*. - P. 9-18.
7. Bukšnytė L. (2006). Prisitaikymo mokykloje sunkumus patiriančio paauglio psichologinė charakteristika. *Socialinis darbas*. Nr. 5(2), p. 37-44.
8. Bukšnytė L., Pukelytė R. (2009) Mokinių identiteto būsenos ir mokymosi motyvacijos sąsajos. *Pedagogika*. - T. 94 , p. 23-27.
9. Černius, V. (2006) *Žmogaus vystymosi kelias : nuo vaikystės iki brandos*. Kaunas : Pasaulio lietuvių kultūros, mokslo ir švietimo centras
10. Čiuladienė G. (2006) Paauglių konfliktai: vertybinis aspektas ir raiškos tendencijos. *Acta Pedagogica Vilnensia*. T. 16, p. 106-117.
11. Čiuladienė G. (2005) Konfliktas kaip mokslinio pažinimo objektas. *Acta paedagogica Vilnensia*. - T.14, p. 157-168.
12. Edelman J, Crain M. B. (1997) *Derybų kelias : kaip išvengti konfliktų ir juos spręsti darbe ir kasdieniniame gyvenime*. Vilnius : Margi raštai
13. Gailienė D. Bulotaitė L. Sturlienė N. (2002) *Asmenybės ir bendravimo psichologija*. Vilnius: Tyto alba.
14. Goleman D. (2001) *Emocinis intelektas*. Vilnius: Presvika.
15. Grinienė E. (1984) *Vaiko adaptacija mokykloje*. Kaunas: Šviesa.
16. Jovaiša L. (1993) *Pedagogikos terminai*. Kaunas: Šviesa.

17. Juodraitis, A. (1999). *Asmenybės psichologinės adaptacijos prielaidos*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
18. Juodraitis, A. (2004). *Asmenybės adaptacija: kintamųjų sąveika*. Šiauliai: VŠI Šiaulių universiteto leidykla.
19. Karoblienė A. (2003) Moksleivių adaptacija technologinėje mokykloje. *Kriziniai ugdymo etapai ir vaiko ekologija*. - P. 42-48.
20. Klizas Š. (2009) Viduriniojo mokyklinio amžiaus moksleivių psichosocialinė adaptacija lyties aspektu. *Sveikatos mokslai*. - T. 19, Nr. 1, p. 2158-2161.
21. Kučinskienė R., Rubšienė L. (2006) Mokinių išgyvenimai keičiant mokyklą ir jų vertinimas švietimo sistemos tobulinimo kontekste. *Pedagogika*. T. 83, p. 87 -95.
22. Kvieskienė G. (2003) *Socializacija ir vaiko gerovė*. Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas
23. Lakis J. (2008) *Konfliktų sprendimas ir valdymas*. Vilnius : Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras.
24. Legkauskas V. (2009) *Savimonė psichologo požiūriu*. Vilnius: Vaga.
25. Legkauskas V. (2000) Tapatumas ir savimonė: jungtis tarp psichologijos ir sociologijos // *Sociologija: Mintis ir Veiksmas*. Nr. 3–4, p. 62–71.
26. Legkauskas V. (2000). Tapatumo būvių ir socialinės adaptacijos mokykloje rodiklių ryšys. *Psichologija*. - T. 22, P. 54 – 63
27. Leliūgienė I. (2003). *Socialinio pedagogo (darbuotojo) žinynas*. Kaunas: Technologija
28. Markovits, H., St-Onge, M. (2009) Jodoin Adolescents' and Adults' Internal Models of Conditional Strategies for Object Conflict. *Journal of Genetic Psychology*, Jun, Vol. 170 Issue 2, p. 135-150. ". [žiūrėta 2010.02.10] Prieiga per internetą.
29. Martišauskienė E., Aramavičiūtė V. (2004) Ryškesni paauglių ir jaunuolių socializacijos ypatumai. *Pedagogika*. T. 70, p. 14-20.
30. Martišauskienė E. (2003). Vyresniųjų paauglių identiteto ypatumai. *Acta Paedagogica Vilnensia*, Nr. 10, p. 1–9.
31. Myers G. D. (2000). *Psichologija*. Vilnius: Poligrafija ir informatika.
32. Myers G. D (2008) *Socialinė psichologija*. Kaunas: Poligrafija ir informatika.
33. Navaitis G. (2001). *Psichologinė parama paaugliui*. Vilnius : Kronta
34. Noakes, M. A., Rinaldi, Ch.(2006) Age and Gender Differences in Peer Conflict. *Journal of Youth & Adolescence*, Dec, Vol. 35 Issue 6, p881-891, 11, p, 4. ". [žiūrėta

- 2010.03.15] Prieiga per internetą.
35. Novikienė D.(2003) Moksleivių adaptacijos problemos ir jų sprendimo būdai. *Kriziniai ugdymo etapai ir vaiko ekologija*. - P. 69-74.
  36. Palujanskienė A., Uzdila J.V. (2004). Agresija ir konfliktai mokykloje. *Pedagogika*. [T.] 73. p. 124-127.
  37. Piaget J. (1951) *The psychology of intelligence*. London: Routledge I Kegan Paul, p. 51-52.
  38. Psichologijos žodynas (1993) . Vilnius, Mokslo ir enciklopedijų leidykla
  39. Prakapas R. (2001), Paauglių tarpusavio agresija mokykloje. *Pedagogika*. - T. 53, p. 113-116.
  40. Račelytė D. (2003) Ar verta mokytis spręsti konfliktus? *Ugdymo integracijos dimensijos: dabartis ir perspektyvos*: tarptautinė mokslinė konferencija prof. J. Laužiko 100-osioms gimimo metinėms, Vilnius, 2003 spalio 23-24 d. - P. 151-157
  41. Rubšienė L. Kučinskienė L. (2006). Mokinių adaptacija naujoje mokykloje. *Acta paedagogica vilnensia*. T. 17. p. 86- 102.
  42. Rukštaitė I. (2009) „Paauglių konfliktų priežastys mokykloje“. [žiūrėta 2010.04.03] Prieiga per internetą: <http://vddb.laba.lt/obj/LT-eLABa-0001:E.02~2009~D_20090609_101832-04127>.
  43. Savickytė V. (1996) *Asmenybė ir mokyklinė bendruomenė*. - Šiauliai : Šiaulių pedagoginis institutas
  44. Shute, R., Charlton, K. (2006) Anger or Compromise? Adolescents' Conflict Resolution Strategies in Relation to Gender and Type of Peer Relationship. *International Journal of Adolescence & Youth, Vol. 13 Issue 1/2, p. 55-69*. ". [žiūrėta 2010.02.10] Prieiga per internetą
  45. *Socialinė-psichologinė adaptacija ir švietimo sistema*. Kn. 1: Socialinė-psichologinė adaptacija bendrojo lavinimo mokyklose (1999). Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas
  46. Suslavičius A. (2006) *Socialinė psichologija*. Vilnius : Vilniaus universiteto leidykla
  47. Targamadzė V (2006) *Konfliktų kontūrų brėžimas: ugdymo realybės kontekstas*. Vilnius : Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla
  48. Tezer, E. (2001) Conflict Behaviors and Their Relationship to Popularity. *Adolescence, v36 n144 p697-706 Win 200*.

49. Thériault C. (2009) *Vaikų konfliktai : kaip ugdyti savarankiškumą*. Vilnius : "Baltų lankų" leidyba.
50. Vaičiulienė A. (2001). *Asmenybės tapatumo įvertinimas*. Vilnius, Vilniaus pedagoginis universitetas.
51. Valickas G. (1997) *Psichologinės asocialaus elgesio ištako*. Vilnius: Lietuvos teisės akademija
52. Vaičiulienė A. *Paauglio psichologija : vadovėlis aukštųjų mokyklų studentams*. Vilnius: Presvika.
53. Virbaliienė A. (2004) Paauglių bendraamžių grupės – sėkmingas socializacijos veiksnys. *Pedagogika*, Nr. 70, p. 217-222.
54. Zambacevičienė E. P, Stanaitienė L. (2001), Mokyklinės adaptacijos veiksniai. *Pedagogika*. [T.] 54. p. 192-197.
55. Žukauskas S. (2004) Moksleivių psichosocialinė adaptacija mokykloje kai kuriais fizinės bei psichinės sveikatos aspektais. *Jaunųjų mokslininkų darbai*. - Nr. 3, p. 123-127.
56. Žukauskienė R. (2002) *Raidos psichologija*. Vilnius: Margi raštai.
57. Žukauskienė R., Ignatavičienė K. (2000) Eksteriorizuotų prisitaikymo problemų mokykloje tipologija. *Švietimo reforma ir mokytojų rengimas*. VII tarptautinė mokslinė konferencija, Vilnius, 2000 lapkričio 22-24 d - P. 266-272.

Priedai

Priedas Nr. 1.

Mielas, moksleivi, norėtume sužinoti daugiau apie tai, kaip jūs jaučiatės tarp savo klasės draugų. Pažymėdami atitinkamą langelį nurodydami, kiek sutinkate su žemiau esančiais teiginiais.

Anketos duomenys bus naudojami diplominiame darbe.

		Visiškai sutinku	Sutinku	Greičiau sutinku nei nesutinku	Greičiau nesutinku nei sutinku	Nesutinku	Visiškai nesutinku
1.	Mokykloje turiu pakankamai draugų						
2.	Esu patenkintas(-a) savo santykiais su bendraklasiais						
3.	Yra daug bendraklasių, kurie džiaugiasi mano nesėkmėmis ir/ar stengiasi man pakenkti						
4.	Dauguma bendraklasių mane gerbia						
5.	Dauguma bendraklasių mane mėgsta						
6.	Klasėje priešų neturiu						

7.	Kai esu mokykloje, man patinka leisti laiką bendraklasių būryje						
7.	Yra daug bendraklasių, kurie manęs vengia						
9.	Dauguma mano bendraklasių man patinka						
10.	Man retai (arba niekada) kyla konfliktai su bendraklasiais						
11.	Yra daug bendraklasių, kurie prireikus man padeda						
12.	Jaučiuosi bendraklasių ignoruojamas						
13.	Dauguma bendraklasių su manimi elgiasi draugiškai						
14.	Jaučiuosi bendraklasių nesuprastas						

Mielas, moksleivi, ši anketos dalis padės suvokti Jums būdingiausią konflikto sprendimo būdą. Prie kiekvieno žemiau pateikto teiginio parašykite skaitmenį nuo 1 iki 5 pagal tai, kiek šis teiginys Jums tinka:

1- niekada, 2- retai, 3- kartais, 4- dažnai, 5- beveik visada;

1. Kai konfliktuojate, Jūs:

- a) džiaugiatės galimybe išlieti emocijas;
- b) džiaugiatės konflikto iššūkiu;
- c) labai rūpinatės kito mintimis ir jausmais;
- d) išsigąstate, nes nenorite nieko įskaudinti;
- e) jaučiatės kaltas, nes nieko negalite padaryti, kad rastumėte išeitį iš situacijos;

2. Įvertinkite kiekvieną teiginį pagal tai, kaip jis atitinka asmeninius Jūsų įsitikinimus:

- a) Jūs privalote laimėti konfliktą;
- b) laimėjimas išplieskus konfliktui yra retas dalykas;
- c) nė vienas neturi galutinio konflikto sprendimo teisės, bet kiekvienas gali inešti savo indėlį priimant sprendimą;
- d) beprasmiška bandyti pakeisti žmogų, kuris laikosi priešingos nuomonės, todėl reikia su tuo susitaikyti;
- e) konfliktų reikia vengti;

3. Kai Jūs konfliktuojate:

- a) tikite, kad Jūsų sprendimas - geriausias;
- b) norite pasiekti "aukso vidurį";
- c) mėgstate praskaidrinti įtemptą atmosferą ir prisiimti įsipareigojimus;
- d) nenorite, kad žmonės susipriešintų;
- e) tikite, kad kitų ipriekaištai yra svarbūs norint parodyti, kas yra atsakingas.

4. Kai Jūs konfliktuojate ir užimate geresnę padėtį:

- a) tiesiai išreiškiate savo požiūrį;
- b) deritės dėl geresnio sprendimo;
- c) klausiate, kaip kitas jaučiasi, ir abu ieškote sprendimo;
- d) sutariate su kitu asmeniu, suteikiate paramą, kur tik galite;
- c) išlaikote neutralumą ir laikotės taisyklių;

5. Kai Jūs konfliktuojate su žmogumi, kuris Jūsų nuomone, užima neprotingą poziciją, Jūs:

- a) pasakote tiesiai, kad tai Jums nepatinka;
- b) vengiate tiesioginės konfrontacijos, bet subtiliai leidžiate suprasti, kad Jūs nepatenkintas;
- c) kalbate apie konfliktą ir abiem pusėms priimtina sprendimą;
- d) bandote "paslėpti". savo jausmus;

-----e) demonstruojate prislėgtą nuotaiką arba abejingumą.

6. Kai pykstate ant draugo:

-----a) greitai “sprogstate”;

-----b) sušvelninate situaciją pasakodami anekdotą;

-----c) išreiškiate savo pyktį ir prašote jos/jo atsakyti;

-----d) elgiatės priešingai nei jaučiatės ir slepiate savo pyktį;

-----e) neieškote jokio sprendimo.

7. Kai situacijoje dalyvauja grupė žmonių ir kai nepritariate grupės nariams, Jūs

-----a) laikotės savo įsitikinimų;

-----b) stengiatės įtikinti grupės daugumą, kad Jūs teisus;

-----c) ieškote alternatyvų su grupės nariais alsišvelgiant į kiekvieno požiūrį;

-----d) pritariate grupės daugumai;

-----e) nedalyvaujate diskusijoje ir jaučiatės atsiribojusi nuo priimtų sprendimų.

8. Kai situacijoje dalyvauja grupė žmonių ir vienas iš jų užima poziciją, priešingą tai, kurios laikosi dauguma, Jūs:

-----a) pareiškiate, kad šis asmuo stabdo grupės progresą, ir siūlote dirbti neatsišvelgiant į jį;

-----b) prašote to asmens išsakyti savo nuomonę, kad galėtumėte pasiekti kompromisą;

-----c) išsakote norą suprasti prieštaraujančio asmens požiūrį, kad grupė galėtų peržiūrėti savo poziciją;

-----d) paraginate grupės narius atidėti konflikto sprendimą ir spresti kitus, priimtinesnius, klausimus;

-----e) tylite, stengiatės nesikišti.

9. Kai konfliktuojate su dviem žmonėmis Jūs:

-----a) spaudžiate greičiau priimti sprendimą balsuojant;

-----b) vengiate konfrontuoti, pakreipiate diskusiją neutralia linkme;

-----c) pasidalijate savo jausmais ir mintimis apie konfliktą, kad visi galėtų diskutuoti;

-----d) nukreipiate dėmesį į kitus dalykus - neleidžiate kilti konfliktui;

-----e) jei galite, nesikišate į konfliktą;

10. Kai Jūs konfliktuojate:

-----a) numatote prieštaravimus ir parengiate atsakymus prieš įsiplieskiant konfliktui;

-----b) iš anksto pasirengiate priimti galimus kompromisus;

-----c) ieškote bendrų interesų ir tikslų;

-----d) siekiate harmonijos nenorėdami sugriauti draugystės;

-----e) ieškote nešališko, galinčio Jums padėti tarpininko.

Jūsų duomenys:

1. Jūs:
  - A. Mergina
  - B. Vaikinas
2. Jūs šiais metais:
  - A. Pakeitėte mokyklą
  - B. Likote mokytis toje pačioje mokykloje
3. Jūsų mokykla:
  - A. Gimnazija
  - B. Dešimtmetė mokykla
  - C. Pilnas mokyklos komplektas (nuo pirmos iki 12 klasės)
  - D. Kita
4. Jūsų mokykla yra :
  - A. Kaime
  - B. Mieste
5. Jums ..... metų.
Anketą užpildė (vardas, pavardės pirmoji raidė).....

Dėkojame už bendradarbiavimą.

Priedas Nr. 2.

Adaptacijos vertinimo ir konfliktų sprendimo būdų pasirinkimas

			Sprendimo būdas					Iš viso
Adaptacijos vertinimas			Konkuruojantis	Kompromisų paieška	Bendradarbiaujantis	Prisitaikantis	Vengiantis	
	prasta	Skaičius	7	1	2	0	0	10
		Koreliacija	70.0%	10.0%	20.0%	.0%	.0%	100.0%
	prastesnė nei vidutiniaiškai	Skaičius	13	5	3	0	7	28
		Koreliacija	46.4%	17.9%	10.7%	.0%	25.0%	100.0%
	vidutiniaiškai	Skaičius	5	7	6	23	8	49
		Koreliacija	10.2%	14.3%	12.2%	46.9%	16.3%	100.0%
	geresnė nei vidutiniaiškai	Skaičius	13	6	4	9	1	33
		Koreliacija	39.4%	18.2%	12.1%	27.3%	3.0%	100.0%
	Gera	Skaičius	1	2	8	2	1	14
		Koreliacija	7.1%	14.3%	57.1%	14.3%	7.1%	100.0%
Iš viso:		Skaičius	39	21	23	34	17	134
		Koreliacija	29.1%	15.7%	17.2%	25.4%	12.7%	100.0%